

Wielebski, Tomasz

Dzień Pański w życiu katolików w Polsce

Warszawskie Studia Pastoralne 11, 105-146

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. Tomasz Wielebski*

Dzień Pański w życiu katolików w Polsce

Jan Paweł II, pisząc w liście apostolskim *Dies Domini* w 1998 roku o kryzysie świętowania niedzieli, zaznacza, że w niektórych regionach z powodu braku silnej motywacji religijnej bardzo niewielki procent wiernych uczestniczy w niedzielnej liturgii (DD 5). Patrząc na wyniki badań *dominantes* i *communicantes* prowadzone regularnie w Polsce od 1979 roku przez Ośrodek Sondaży Społecznych OPINIA Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, można wydedukować, że liczba katolików uczestniczących regularnie w niedzielnej Eucharystii nie jest zadowalająca.² Wielu z nich nie tylko nie

---

* Ks. dr Tomasz Wielebski: teolog-pastoralista; adiunkt w Katedrze Organizacji Duszpasterstwa Sekcji Teologii Pastoralnej Wydziału Teologicznego UKSW oraz wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Warszawsko-Praskiej; jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół trzech zagadnień: problematyka duszpasterstwa chorych, kapelanów szpitalnych oraz służby zdrowia; świętowanie niedzieli; wykorzystanie wskazań nauk pozateologicznych do duszpasterstwa; autor opracowań ze wspomnianego zakresu tematycznego oraz wybranych problemów duszpasterskich; członek Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów i Duszpasterzy im. Jana Pawła II.

² „Dominantes” (łac. *dominica* – niedziela) to termin techniczny stosowany w badaniach socjologicznych nad praktykami religijnymi, używany na oznaczenie zobowiązanych do uczestnictwa w niedzielnej mszy św. albo faktycznie na niej obecnych. Badania *dominantes* przeprowadza się w Polsce w wybraną niedzielę października lub listopada. ISSK SAC przekazuje parafiom, przez kurie diecezjalne, specjalny kwestionariusz. Proboszcz, odpowiedzialny w parafii za przeprowadzenie badań, organizuje ekipy osób, które przy wszystkich wejściach do świątyni liczą wiernych

uczestniczy w mszy świętej w niedziele, ale również nie potrafi świętować (zob. DD 4).

Odpowiadając na wezwanie zawarte w adhortacji apostołskiej *Ecclesia in Europa* z 2003 roku do podejmowania inicjatyw duszpasterskich na płaszczyźnie wychowawczej, duchowej i społecznej, pomagających przeżywać niedzielę zgodnie z jej prawdziwym sensem (zob. EiE 81), autor postanowił zająć się problematyką przeży-

przybywających na msze święte. Do kwestionariusza wpisuje się także ogólną liczbę wiernych w parafii w celu określenia na jej podstawie liczby wiernych zobowiązanych do uczestnictwa we mszy świętej. Wskaźnik *dominicanos* oblicza się dla każdej parafii jako odsetek wiernych uczęszczających na niedzielną mszę świętą w odniesieniu do ogólnej liczby zobowiązanych. Dla wszystkich parafii przyjęto to samo założenie, że zobowiązani do uczęszczania na niedzielną mszę świętą stanowią 82,0% wiernych (18,0% to dzieci do lat siedmiu, chorzy, starsi, matki opiekujące się małymi dziećmi itp.). Wskaźnik *dominicanos* nie pokrywa się z odsetkiem praktykujących w ogóle, gdyż w zasadzie nie obejmuje on tych, którzy praktykują w wielkie święta lub tylko z okazji chrztu dziecka, ślubu kościelnego czy pogrzebu bliskiej osoby. Kwestionariusze wypełnione przez w parafiach trafiają przez kurie do ISKK SAC. Z kolei termin *communicantes* jest używany na określenie proporcji między liczbą osób przystępujących do Komunii świętej w przeciętnej niedzielę roku a liczbą osób obecnych w kościele w tę samą niedzielę. Wspomniane wskaźniki mają charakter obiektywny, gdyż są ustalane na podstawie przeliczenia wiernych obecnych w kościele podczas spełniania obydwu praktyk.

Z liczenia wiernych przeprowadzonego w polskich parafiach jesienią 2008 roku wynika, że wskaźnik *dominicanos* dla Polski wyniósł 40,4%. Na podstawie badań prowadzonych od 1979 roku przez ISSK SAC można mówić o dosyć stabilnym, chociaż lekko słabnącym i zróżnicowanym ze względu na diecezje, wskaźniku *dominicanos* w Polsce. W 1980 roku wynosił on 51,0% natomiast w 2007 roku na niedzielnej Eucharystii było 44,2% wiernych, a w 2006 roku 45,8%. Zauważa się więc pewną tendencję spadkową.

Jeżeli chodzi o wskaźnik *communicantes* dla Polski, to w dłuższej perspektywie można mówić o pewnej tendencji wzrostowej, gdyż w 1980 roku wskaźnik ten dla Polski wynosił 7,8%, natomiast w 2008 roku wyniósł 15,3%. Wspomnianą tendencję wzrostową można tłumaczyć tym, że zwiększa się świadomość wiernych dotyczących łączności między udziałem w Eucharystii i przyjmowaniem Komunii świętej. Patrząc jednak na przywoływany wskaźnik w krótszej perspektywie i porównując go z 2007 rokiem (17,6%), można mówić o pewnej tendencji spadkowej. Zob. W. Zdaniewicz, L. Adamczuk, *Praktyki niedzielne*, www.iskk.ecclesia.org.pl/praktyki-niedzielne.htm (data pobrania 30. 10. 2009); W. Zdaniewicz, L. Adamczuk, *Wstęp*, w: *Kościół i religijność Polaków 1945–1999*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzusi, Warszawa 2000, s. 451–452.

wania dnia Pańskiego³ przez katolików w Polsce, czyniąc ją przedmiotem przygotowywanej rozprawy habilitacyjnej. Aby pozyskać odpowiedni materiał źródłowy, autor przeprowadził w 2009 roku badania ankietowe, których częściowe wyniki zostaną przedstawione w niniejszym opracowaniu. Nie będzie miało ono charakteru całościowego, obejmującego wszystkie aspekty zagadnienia. Zostaną tylko zasygnalizowane wybrane problemy, których kompleksowe potraktowanie wymaga właściwego czasu.⁴

Niniejsze opracowanie zostanie skonstruowane z uwzględnieniem jednego z paradygmatów badawczych stosowanych w teologii pastoralnej.⁵ Po przedstawieniu wybranych wskazań dotyczących

³ „Dzień Pański” (grec. *kyriake hemera*; łac. *dies dominica*) to jedno z określeń niedzieli, w którym w sposób szczególnie zawarta jest chrześcijańska istota tego dnia. Określenie to spotykamy tylko raz w NT w Ap 1, 10 (doznałem zachwycenia w dzień Pański i posłyszałem za sobą potężny głos jakby trąby mówiącej), natomiast pojawia się ono często w pismach czasów poapostolskich i u Ojców Kościoła (*Didache*, *List do Kościoła w Magnezji* św. Ignacego Antiocheńskiego). Aby dobrze zrozumieć wymowę tego określenia, trzeba mieć na uwadze bogactwo treści tytułu *Kyrios* – Pan. Tym tytułem posługiwali się władcy, osoby panujące lub wysocy urzędnicy dworu (zob. 1 Krl 39 n; 1 Mch 2, 53). Najczęściej jednak *Kyrios* jest imieniem własnym Boga Jahwe, natomiast w Nowym Testamencie jest przyznawany Chrystusowi zmarłychwstałemu z racji jego godności mesjańskiej. Zakłada on Jego powszechną władzę nad światem i boską chwałę otrzymaną od Ojca w odpowiedzi na uniżenie się przez przyjęcie śmierci na krzyżu. Niedziela jako dzień Pański jest dniem triumfu zmarłychwstałego Chrystusa, upamiętnieniem Jego przejścia z uniżenia w śmierci krzyżowej do wywyższenia na prawicę Ojca, dniem ogłaszania Jego godności jako Boga i Króla czasów mesjańskich. Zob. S. Czerwik, *Teologia dnia Pańskiego*, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1985, nr 4, s. 120–121; DD 21.

⁴ Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych trafiły do autora w drugiej połowie września.

⁵ Teolodzy pastoralni zajmując się życiem i działalnością zbawczą Kościoła jako Ludu Bożego w świecie i budując modele pastoralne, do tworzenia których potrzebna jest analiza aktualnej sytuacji, w której Kościół aktualizuje swoją istotę, korzystają z różnych paradygmatów metodologicznych teologii pastoralnej. Do najczęściej stosowanych należy paradygmat trzech etapów analizy teologicznopastoralnej oraz kard. J. Cardina (wiedzieć – ocenić – działać). Paradygmat trzech etapów analizy teologicznopastoralnej, którego podwaliny zostały stworzone przez twórców nurtu eklezjologicznego teologii pastoralnej (K. Rahner, H. Schuster, F. Klostermann), został rozwinięty we Włoszech przez G. Cerianiego, a w Polsce przez W. Piwowarskiego i R. Kamińskiego (KUL). Składa się on z trzech etapów postępowania badawczego. Na pierwszym etapie, zwanym etapem kryteriologicznym (eklezjologicznym, norma-

świętowania niedzieli a zawartych w Biblii i Magisterium Kościoła⁶, autor pragnie zaprezentować i zinterpretować teologicznie częściowe wyniki badań socjologicznych ukazujących jak wygląda jej świętowanie przez katolików w Polsce, a następnie wskazać na konieczność podjęcia pewnych działań pastoralnych. Zajęcie się wspomnianą problematyką będzie odpowiedzią na wezwanie II Soboru Watykań-

tywnym), przeprowadza się refleksję nad istotą oraz zasadami działania Kościoła, opierając się na Objawieniu Bożym i nauczaniu Magisterium. Stanowią one kryteria oceny aktualnej reakcji Kościoła na wezwanie do urzeczywistniania siebie i swojego posłannictwa. Na drugim etapie badawczym (kariologicznym, socjologicznym) realizowanym w oparciu o wyniki przeprowadzonych badań empirycznych, dokonuje się analizy teologiczno-socjologicznej lub teologiczno-psychologicznej aktualnej sytuacji Kościoła i realizowanych przez niego form działalności. Rezultatem dokonanej w świetle kryteriów teologicznych analizy sytuacji Kościoła ma być wypracowanie na etapie trzecim (prakseologicznym, strategicznym) zasad i dyrektyw działania, według których ma przebiegać działalność Kościoła we wszystkich jego wymiarach i funkcjach, zmierzająca do jego realizacji. Omówione trzy etapy postępowania badawczego stosowanego w teologii pastoralnej zachowują wewnętrzną jedność: analiza współczesnej sytuacji Kościoła i stosowanych przez niego form działania zakłada wcześniej ukształtowaną refleksję nad jego istotą, natomiast formułowane zasady i dyrektywy działania są wnioskami wypływającymi z dwóch poprzednich etapów badawczych jako ich przesłanek. Część teologów pastoralistów nawiązuje do paradygmatu kard. J. Cardina (1882–1967) wyrażanego w triadzie: widzieć, ocenić, działać, który został zastosowany podczas obrad II Soboru Watykańskiego. Uważają oni, że najpierw należy odczytać i rozpoznać zjawisko o którym się mówi (etap kariologiczny), następnie ocenić je w świetle kryteriów teologicznych (etap normatywny), aby wreszcie wyprowadzić wnioski i postulaty pastoralne dla działalności Kościoła (etap prakseologiczny). Autor pracy przyjmuje pierwszy sposób postępowania badawczego. Zob. R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, w: *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, Lublin 2000, s. 24–26; W. Przygoda, *Model pastoralny*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 516.

⁶ Do najważniejszych dokumentów Magisterium Kościoła dotyczących przeżywania dnia Pańskiego można zaliczyć konstytucję o liturgii II Soboru Watykańskiego *Sacrosanctum concilium*, przywoływany już list apostolski Jana Pawła II o świętowaniu niedzieli *Dies Domini* z 1998 roku oraz szereg dokumentów poświęconych Eucharystii: encyklikę Jana Pawła II *Ecclesia de Eucharystia* o Eucharystii w życiu Kościoła (2003) i jego list apostolski *Mane nobiscum Domine* na rok Eucharystii (2004); instrukcje Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *Redemptio-nis sacramentum* o zachowaniu i unikaniu pewnych rzeczy dotyczących Najświętszej Eucharystii (2004) oraz Rok Eucharystii – sugestie i propozycje (2004); adhortację apostolską Benedykta XVI *Sacramentum caritatis* o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła (2007).

skiego do *badania znaków czasu i ich interpretowania w świetle Ewangelii* (KDK 4).

1. Biblia i Magisterium Kościoła o świętowaniu niedzieli

Niedziela, nazywana w Piśmie Świętym *pierwszym dniem tygodnia* (Mt 28, 1) i *dniem Pańskim* (Ap 1, 10), jest najstarszym dniem świątecznym chrześcijan obchodzonym na pamiątkę zmartwychwstania Chrystusa. Pierwsze wzmianki o świętowaniu przez chrześcijan niedzieli pochodzą z czasów apostoelskich – znajdujemy je u św. Pawła (1 Kor 16, 1–3) oraz w Dziejach Apostoelskich (Dz 20, 7–12). Analiza tych tekstów pozwala na wyciągnięcie wniosków, że niedziela, *pierwszy dzień po szabacie*⁷, była dla chrześcijan dniem świętym charakteryzującym się regularnością zgromadzeń, których historia sięga dnia zmartwychwstania Chrystusa (Łk 24, 35–43). W tym dniu chrześcijanie spożywali Ciało Chrystusa i pili Jego Krew pod postaciami chleba i wina (1 Kor 11, 20–27). Od samego początku istnienia Kościoła udział w niedzielnej Eucharystii, nazywanej *łamaniem chleba* (Dz 20, 7–12) lub *uczta Pańską* (1 Kor 11, 20), uważany był za moralny obowiązek każdego chrześcijanina (Hbr 10, 25)⁸.

Ukazując teksty biblijne mówiące o świętowaniu niedzieli przez chrześcijan, należy również wspomnieć o najstarszych świadectwach

⁷ Wśród teologów toczy się dyskusja na temat relacji między hebrajskim szabatem a chrześcijańską niedzielą. Niektórzy z nich głoszą pogląd upatrujący w niedzielę proste przedłużenie i mutację szabatu, inni z kolei są przekonani o całościowej izolacji i nieprzenikalności jego treści do świętowania dnia Pańskiego przez chrześcijan. Aby właściwie wyrazić związki między szabatem a niedzielą, trzeba przypomnieć generalną zasadę określającą stosunek między Starym a Nowym Testamentem, która streszcza się w prawie zapowiadanej i spełniającej się figury. Rozumiana w ten sposób więź między szabatem a chrześcijańską niedzielą wiąże się z rysem sakralnym dotyczącym zasadniczej orientacji na Boga, Jego uwielbienie i oddanie Jemu należnej czci. W szabacie hebrajskim zawarta jest nie tylko zwykła figura niedzieli, lecz zarys teologii chrześcijańskiego dnia Pańskiego, która dotyczy stworzenia, Paschy, Przyjścia i przeżywanego w odpoczynku i radości czasu eschatologicznego. Jan Paweł II podkreśla w *Dies Domini*, że nakaz świętowania szabatu przygotowuje niedzielę. Zob. S. Nagy, *Sakralny charakter niedzieli*, „Communio” 2(1982)2, s. 19–20; J. Sroka, *Niedziela dniem Pana. Od szabatu do niedzieli*, „Roczniki Teologiczne” 2000, z. 8, s. 9–11; DD 13–14.

⁸ J. Gręźlikowski, *Świętowanie Dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawnoteologiczne*, Toruń 2005, s. 41–42.

pozabiblijnych traktujących o kultowych niedzielnych zebraniach wyznawców Chrystusa. Należą do nich: tekst *Didache* (ok. 95–100 r.); list św. Ignacego Antiocheńskiego († ok. 107) *Do Magnezjan* (prze-ciwstawia on niedzielę szabatowi, podkreślając, że jest ona wspomnieniem śmierci i zmartwychwstania Chrystusa) i *List Barnaby* (135 r. po Chr.), w którym niedziela została nazwana radosnym wspomnieniem zmartwychwstania Chrystusa. Opis przebiegu eucharystycznego zgromadzenia niedzielnego dostarcza nam Justyn w połowie II w.⁹

W pierwszych trzech wiekach chrześcijaństwa nie doszło jeszcze do wykształcenia się normy prawnej, która regulowałaby zagadnienie świętowania niedzieli, ale została wypracowana jej duchowość. Pierwsze symptomy prawnego podejścia do problemu zadośćuczynienia moralnemu obowiązкови świętowania niedzieli pochodzą z wieku IV. Kanon 21 synodu partykularnego w Elwirze z 300 roku mówi o sankcji karnej w postaci czasowej ekskomuniki dla tych, którzy nie wzięli udziału w niedzielnej liturgii trzy razy z rzędu (zob. DD 47)¹⁰.

Nowy rozdział w świętowaniu niedzieli rozpoczął się 3 lipca 321 roku z chwilą ogłoszenia edyktu cesarza Konstantyna Wielkiego (zob. DD 64)¹¹. Na mocy tego dokumentu, niedziela, nazwana w nim *czcigodnym dniem słońca*, stała się państwowym dniem wolnym od pracy, którą w uzasadnionych przypadkach mógł podjąć tylko pracujący na roli.¹² Wspomniane zarządzenie znacząco ułatwiło chrześci-

⁹ Zob. *Dzień Święty. Antologia tekstów patrystycznych o świętowaniu niedzieli*, red. H. Pietras, Kraków 1992, s. 96.

¹⁰ Data synodu w Elwira jest dyskutowana przez badaczy. Niektórzy podkreślają że odbył się on w latach 305–306, 309 lub 312. Zob. B. Nadolski, *Niedziela*, w: *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1037.

¹¹ Jan Paweł II w swoim liście podaje, że Konstantyn ogłosił swój edykt 3 lipca 321 roku. Uściślając zagadnienie, należy podkreślić, że cesarz wydał w 321 roku dwie konstytucje. Pierwsza, wydana 3 marca, ustalała wypoczynek niedzielny dla wszystkich kategorii pracowników z wyjątkiem rolników. Druga, pochodząca z 3 lipca, zakazywała odbywania procesów sądowych w niedziele. W ten sposób prawo państwowe czyniło dniem wolnym od pracy dzień kultu chrześcijan. Dopiero w następnych wiekach, począwszy od III synodu Orleańskiego z 538 roku, wypoczynek niedzielny stał się obowiązkiem sankcjonowanym także przepisami kościelnymi. Zob. E. Bianchi, *Niedziela. Dzień Pana. Dzień Człowieka*, Poznań 1998, s. 170.

¹² Chrześcijanie nie przejawiali specjalnego entuzjazmu dla cesarskiej inicjatywy,

janom udział w niedzielnej liturgii i przeżywanie radości dnia Pańskiego, co w konsekwencji spowodowało zmianę modelu niedzielnego świętowania. Począwszy od edyktu Konstantyna w prawie powszechnym i partykularnym zaczęły się pojawiać normy prawne określające treść i zakres obowiązku świętowania niedzieli, nakazujące uczestnictwo we mszy świętej, zachowanie niedzielnego odpoczynku i powstrzymanie się od pracy, o ile byłoby to możliwe. Teologia scholastyczna rozwinęła tezę, że obowiązek świętowania niedzieli wynika z trzeciego przykazania Bożego oraz prawa naturalnego.

Począwszy od średniowiecza aż do czasów współczesnych dużą rolę w krzewieniu i umacnianiu duchowości niedzieli obejmującej obowiązek uczestnictwa we mszy świętej i świętowania odegrały przykazania kościelne, które zostały spopularyzowane przez *Katechizmy* Piotra Kanizjusza (1555 r.) i Roberta Belarmina (1598 r.). Warto podkreślić, że w kwestii prawnego ujęcia zagadnienia świętowania niedzieli przez sobory powszechne, dotychczas na żadnym z nich nie ustanowiono norm prawnych zawierających nakaz uczestnictwa w niedzielnej mszy świętej i powstrzymania się od pracy, chociaż sobory zwracały uwagę na duchowość niedzieli i jej świąteczny charakter. Pierwsza ustawa powszechna dotycząca świętowania niedzieli została zawarta dopiero w kanonie 1248 *Kodeksu Prawa Kanonicznego* z 1917 roku, który nakazywał obowiązek wysłuchania mszy świętej w święta nakazane i powstrzymanie się w tych dniach od niedozwolonych zajęć.

II Sobór Watykański w konstytucji o liturgii *Sacrosanctum concilium* przypomniał, że niedziela jest świętowaniem zmartwychwstania Chrystusa oraz czasem radości i odpoczynku (zob. KL 106). Podkreślono trzy wymiary niedzielnego świętowania: wspomnienie dzieła zbawczego Boga; oczekiwanie pełnego zbawienia w powtórny przyjsciu Chrystusa; spotkanie z Chrystusem w Eucharystii. Sobór przypomniał też tradycję pierwszych wieków chrześcijaństwa mó-

---

o czym świadczy milczenie licznych źródeł na ten temat. Część badaczy sądzi, że Konstantyn wydając prawo o świętowaniu niedzieli kierował się różnymi motywacjami, chcąc bardziej umocnić religię monoteistyczną w oparciu o kult słońca. Zob. J. Salij, *Teologiczny sens odpoczynku niedzielnego*, „Collectanea Theologica” 1969, f. III, s. 7–8.

wiącą o tym, że podstawowym obowiązkiem chrześcijan w niedzielę jest udział we mszy świętej oraz odpoczynek od pracy. Dokument soborowy podkreślił także, że uczestnictwo w Eucharystii ma być świadome, pobożne i czynne (KL 48). Duszpasterze mają w katechezie pouczać wiernych o obowiązku uczestnictwa we mszy świętej, zwłaszcza w niedzielę i święta nakazane (zob. KL 56). Zbiorowe celebrowanie niedzielnej mszy świętej ma być związane z rozwojem poczucia wspólnoty parafialnej (zob. KL 42).

Aktualnie obowiązujący w Kościele *Kodeks Prawa Kanonicznego* z 1983 roku, w odróżnieniu od poprzedniego Kodeksu z 1917 roku, biorąc pod uwagę naukę II Soboru Watykańskiego, eksponuje na pierwszym miejscu znaczenie i duchowość niedzieli (KPK 1246–1248). Podkreślając konieczność uczestnictwa wiernych we mszy świętej oraz powstrzymywanie się od wykonywania różnych prac, zwraca on uwagę na potrzebę przeżywania radości *właściwej dniowi Pańskiemu oraz korzystanie z należnego odpoczynku duchowego i fizycznego* (KPK 1247). Kodeks podkreśla, że nakazowi uczestnictwa w mszy świętej czyni zadość ten, *kto bierze w niej udział (...)* *bądź w sam dzień świąteczny, bądź też wieczorem dnia poprzedzającego* (KPK 1248 § 1). Z kolei *Katechizm Kościoła Katolickiego* z roku 1992 mocno akcentuje obowiązek świętowania niedzieli jako przepisu moralnego w sposób naturalny wpisane w serce człowieka (zob. KKK 2176), zwracając uwagę, że wierni nie tylko powinni powstrzymać się od różnych prac, ale świętować niedzielę spełniając uczynki miłosierdzia, poświęcając czas rodzinie i bliskim oraz dbając o swój wszechstronny rozwój. Mają oni też domagać się *uznania niedziel i świąt kościelnych za ustawowe dni świąteczne* (zob. KKK 2184–2188).

Posoborowe dokumenty Magisterium Kościoła poruszające problematykę świętowania niedzieli mówią o jej wymiarze wertykalnym i horyzontalnym (*Sacramentum caritatis* 76, dalej skrót SC). Jeżeli chodzi o aspekt wertykalny, to mamy na myśli będącą w centrum chrześcijańskiego przeżywania niedzieli Eucharystię oraz udział w nieszpórach, katechezach i pielgrzymkach do sanktuariów, natomiast mówiąc o aspekcie horyzontalnym niedzieli, myślimy o odpoczynku niedzielnym, solidarności z osobami cierpiącymi, działalność

ci charytatywnej i apostołstwie (zob. DD 64–73). Trzeba podkreślić, że powinna istnieć ścisła łączność między tymi wymiarami.

Fundamentalnym dokumentem dotyczącym świętowania niedzieli jest przywoływany już list Jana Pawła II *Dies Domini*, zawierający syntezę posoborowego przepowiadania Kościoła o świętowaniu niedzieli. Treść listu została podzielona przez papieża na 5 rozdziałów, które w swoim układzie odzwierciedlają historiozbowcze znaczenie niedzieli.¹³

We wprowadzeniu papież wskazuje na motywację napisania listu i zagrożenia wpływające na niedzielne świętowanie, wśród których na pierwszy plan wysuwa sekularystyczną wizję weekendu (DD 4), brak silnej motywacji religijnej i kapłanów w niektórych krajach chrześcijańskich (DD 5).

W rozdziale I *Dies Domini* – Świętowanie dzieła Stwórcy, papież wskazuje na związek niedzieli z Bogiem Stwórcą i dziełem stworzenia; znajduje się tu przedstawienie chrystocentrycznej wizji niedzieli (DD 8); przypomnienie stworzenia nieba i ziemi (DD 9–10) i radosnego odpoczynku Stwórcy (DD 11–12) w dniu, który wybrał i uświęcił (DD 13–15); papież podkreśla, że człowiek ma najpierw *pamiętać* o Bogu, a później *podjąć działanie* (DD 16–17). Zostaje ukazane teologicznie rozumienie niedzieli, które może stanowić schemat chrześcijańskiego przeżywania tego dnia: *pamięć o Bogu* (aktywność wewnętrzna) i *działanie* (aktywność zewnętrzna).

W rozdziale II *Dies Christi* – Dzień zmartwychwstałego Pana i daru Ducha Świętego, papież, przedstawiając paschalny sens tego dnia (DD 19–20), przytacza różne określenia niedzieli, w których zawarty jest jego teologiczny sens: pierwszy dzień tygodnia (DD 21–22); dzień nowego stworzenia (DD 24–25); dzień ósmy – zapowiedź wieczności (DD 26); dzień Chrystusa – Światłości (DD 27); dzień daru Ducha Świętego (DD 28); dzień wiary (DD 29); dzień niezastąpiony (DD 30). Przytoczony przez papieża układ określeń niedzieli może stanowić model przekazu treści teologicznych.

---

¹³ R. Pierskała, *Niedziela w przekazie dydaktycznym według Katechizmu Kościoła Katolickiego i listu „Dies Domini”*, w: *Niedziela w społeczeństwie pluralistycznym*, red. E. Mateja, R. Pierskała, Opole 2001, s. 109.

W rozdziale III *Dies ecclesiae* – Zgromadzenie eucharystyczne sercem niedzieli, papież wskazuje na eklezjalny i eucharystyczny charakter niedzieli. Przez układ treści tego rozdziału akcentuje się najpierw obecność Zmartwychwstałego w zgromadzeniu eucharystycznym (DD 31–33), a następnie wskazuje się na centralne znaczenie niedzielnej Eucharystii, która ujawnia Kościół (DD 34), przez co dzień Pański staje się także dniem Kościoła (DD 35). Dalszy krok to zwrócenie uwagi na eschatologiczną perspektywę Kościoła jako ludu pielgrzymującego (DD 37), który w kolejne niedziele podąża z nadzieją w kierunku ostatecznego Dnia Pańskiego, oczekując powtórnego przyjścia Chrystusa (DD 38). Na przywoływanej drodze Zmartwychwstały Chrystus podczas Uczty Słowa przemawia do nas, wzywając do dialogu miłości i nawrócenia (DD 39–41) oraz podczas Uczty Ciała ofiaruje się za nas (DD 42–43) i karmi nas swoim ciałem, czyniąc z nas wspólnotę braci (DD 44). Widocznym owocem uczestnictwa w Uczcie Słowa i Ciała ma być podjęcie przez chrześcijan ewangelizacji i świadectwa w codziennym życiu (DD 45). Dopiero w tej perspektywie papież zajmuje się problemem obowiązku świętowania niedzieli, przedstawiając go na płaszczyźnie historycznej, prawnej, moralnej, społecznej i duszpasterskiej (DD 46–49). Wskazując na liturgiczny aspekt mszy świętej niedzielnej, papież przypomina o jej starannym przygotowaniu (DD 50) oraz o świadomym i czynnym udziale w celebracji eucharystycznej (DD 51). dopełnieniem prezentowanej eklezjalnej perspektywy niedzieli jest zwrócenie uwagi na fakt, że udział w Eucharystii nie wyczerpuje obowiązku świętowania – papież przedstawia różne pastoralne propozycje chrześcijańskiego przeżywania niedzieli (DD 52). Ostatnie dwa zagadnienia poruszone w tym rozdziale listu dotyczą zgromadzeń niedzielnych bez udziału kapłana (DD 53) oraz transmisji mszy św. przez radio i telewizję dla tych, którzy nie mogą w niej uczestniczyć (DD 54).

W rozdziale IV *Dies hominis* – Niedziela dniem radości, odpoczynku i solidarności, papież akcentuje antropologiczne znaczenie tego dnia. Najpierw podaje źródła chrześcijańskiej radości i jej zewnętrzny wyraz w przeżywaniu niedzieli (DD 55–58), następnie przypomina, że świętowanie niedzieli jest wypełnieniem starotestamen-

talnego szabatu (DD 59–63). Dopiero w takim kontekście papież zajmuje się niedzielą jako dniem odpoczynku, podając różne jego uzasadnienia: historyczne, biblijne, prawne, religijne, rodzinne, społeczne, kulturowe, eschatologiczne (DD 64–68). Odpoczynek niedzielny nie może jednak wypełniać całego dnia, dlatego wierni powinni wtedy okazać solidarność z braćmi przez dzieła miłosierdzia, działalność charytatywną i apostołstwo (DD 69–73).

Rozdział V *Dies dierum* – Niedziela jako święto nadrzędne, objawiające sens czasu prowadzi nas do eschatologicznego rozumienia niedzieli, jako zapowiedzi pełnego czasu i Paruzji. Tylko sam Chrystus stanowi centrum czasu, jego początek i koniec, a także pełnię czasu, dlatego jest Alfą i Omegą czasu (DD 74–75). W takiej perspektywie papież przedstawia znaczenie niedzieli oraz innych uroczystości i świąt w roku liturgicznym (DD 76–79), poruszając na koniec problem inkulturacji liturgii w różnych tradycjach ludowych i kulturowych (DD 80).

W zakończeniu papież podsumowuje bogactwo treści duchowych i duszpasterskich związanych z niedzielą (DD 81–82), nazywając ją *szkołą, w której jest nieustannie realizowany program kościelnej pedagogii* (DD 83). Świętowanie niedzieli ma być oparciem dla życia chrześcijańskiego, świadectwem i przepowiadaniem, oddziałując przez modlitwę, komunię i radość na całe społeczeństwo (DD 84). Zachęta papieża do ponownego odkrycia niedzieli powinna dotrzeć do wiernych (DD 85), dla których Maryja staje się przykładem słuchania i rozważania słowa Bożego głoszonego podczas niedzielnego zgromadzenia (DD 86). Na koniec papież wzywa biskupów i kapłanów do niestrudzonego działania razem z wiernymi, aby treść dnia świętego była coraz lepiej znana i przeżywana (DD 87).

W encyklice *Ecclesia de Eucharistia* o Eucharystii w życiu Kościoła z 2003 roku papież Jan Paweł II stara się korygować postawy i praktyki związane z jej przeżywaniem we współczesnym Kościele: zanik praktyki adoracji eucharystycznej w niektórych częściach świata, *nadużycia powodujące zaciemnianie prawidłowej wiary i nauczania katolickiego odnośnie Eucharystii, ograniczone rozumienie tajemnic Eucharystii związane z pozbawieniem jej wymiaru ofiarniczego, co wiąże się z tym, że jest ona przeżywana w sposób nie*

wykraczający poza sens i znaczenie zwykłego braterskiego spotkania (EdE 10). Pisząc o pięknie celebracji eucharystycznej, papież piętnuje nadużycia i wzywa do zachowania norm liturgicznych, które są konkretnym wyrazem autentycznej eklezjalności Eucharystii (EdE 52).

Problematyce przestrzeganiu norm liturgicznych jest poświęcona instrukcja Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *Redemptionis sacramentum* z 2004 roku, która ma zwrócić uwagę na niektóre elementy zawarte w normach wcześniej już wyłożonych i ustanowionych (RS 2). Dokument podkreśla, że nie można przemilczać nadużyć (...) sprzecznych z naturą liturgii i sakramentów, a także sprzeciwiających się tradycji i autorytetowi Kościoła, które w naszych czasach w niektórych środowiskach kościelnych często wkładają się do celebracji liturgicznej (RS 4). Wymieniając różnego rodzaju nadużycia, do których dokument zalicza fałszywą koncepcję wolności, praktyki ekumeniczne niezgodne z dyscypliną Kościoła oraz mającą swoje przyczyny w braku świadomości ignorancję, podkreśla, że tajemnica Eucharystii jest zbyt wielka, ażeby ktoś mógł pozwalać sobie na traktowanie jej wedle własnej oceny, która nie szanowałaby jej świętego charakteru i jej wymiaru powszechnego (RS 11). W instrukcji podkreślona jest myśl, że lud katolicki ma prawo do tego, żeby Ofiara Mszy św. była sprawowana bez jakichkolwiek zmian w pełnej zgodności z nauczaniem Magisterium Kościoła (RS 12).

Jan Paweł II w skierowanym do całego świata liście *Mane nobiscum Domine* przedstawia teologiczno-pastoralne założenia ogłoszonego w Kościele Roku Eucharystii (X 2004 – X 2005). Pragnie on skłonić wszystkich adresatów listu (biskupów, prezbiterów i wiernych) do podjęcia wszelkich starań mających na celu pogłębienie wiary i duchowego podejścia do Eucharystii. Papież pisze, że chce zwrócić szczególną uwagę na ponowne odkrywanie i przeżywanie w pełni niedzieli jako dnia Pańskiego i dnia Kościoła (...). Niech kapłani w swojej pracy duszpasterskiej w tym roku łaski poświęcą jeszcze większą uwagę mszy św. niedzielnej jako celebracji, w której wspólnota parafialna spotyka się w jedności ducha i w której zazwyczaj uczestniczą także różne grupy, ruchy i stowarzyszenia (MnD 23). Papież podkreśla, że gdyby owocem tego roku było choćby tylko oży-

wienie we wszystkich wspólnotach chrześcijańskich sprawowania mszy św. niedzielnej (...), *to ten rok łaski spełniłyby pokładane w nim nadzieje* (MnD 29). Papież zachęca do solidnego przestudiowania we wszystkich wspólnotach parafialnych *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*, zwracając uwagę na właściwą, zgodną z ustalonymi normami celebrację Eucharystii, uwzględniającą postługę różnych osób w niej uczestniczących oraz podkreślając znaczenie śpiewu i muzyki liturgicznej (MnD 17). Jan Paweł II wzywa pasterzy Kościoła do podjęcia katechezy mistagogicznej, pozwalającej odkrywać *znaczenie gestów i słów liturgii, pomagając wiernym przejść od znaków do tajemnicy i włączyć się w nią całe swe życie* (MnD 17).

W swoim liście Jan Paweł II postuluje, aby Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów przygotowała stosowne uwagi i propozycje dotyczące przeżywania Roku Eucharystii (zob. MnD 29). Odpowiedzią na to papieskie wezwanie jest wydany w 2004 roku dokument *Rok Eucharystii – sugestie i propozycje* (dalej skrót RE).

Dokument postuluje prowadzenie intensywnej, uwzględniającej Pismo św., Tradycję (od Ojców Kościoła, ze szczególnym zwróceniem uwagi na Sobór Trydencki, II Sobór Watykański II i najnowsze dokumenty Magisterium) katechezy koncentrującej się na Eucharystii jako *Tajemnicy i przedmiocie wiary Kościoła* (RE 2). Dokument odwołując się do nauczania Magisterium na temat Eucharystii, postuluje zwrócenie uwagi na miejsca celebracji Eucharystii (kościół, ołtarz, ambona, miejsce przewodniczenia), funkcje osób duchownych i świeckich w niej uczestniczących, relacje zachodzące między Eucharystią a różnymi sakramentami, sakramentaliami, ceremoniami pogrzebowymi, uczestnictwo wewnętrzne i zewnętrzne (w szczególności przestrzeganie „chwil milczenia”), śpiew i muzykę, zachowywanie norm liturgicznych, Komunię chorych i Wiatyk (RE 3). W dokumencie znajduje się podkreślenie, że *w duszpasterskim wymiarze życia szczególnych wspólnot osiągnięcie celów najwyższych nie będzie łatwe, należy jednak do nich zmierzać* (RE 3).

W przywoływanym dokumencie kongregacja podkreśla, że *właściwy charakter mszy niedzielnej oraz jej doniosłe znaczenie dla życia chrześcijańskiego domagają się, żeby była ona przygotowana*

szczególnie starannie, tak aby można ją było przeżywać jako epifanię Kościoła i żeby miała charakter celebracji radosnej, rozbrzmiewającej śpiewem i zachęcającej do uczestnictwa (RE 3). Dokument zaleca, jeżeli pozwalają na to okoliczności, łączenie jednej z Godzin brewiarzowych (jutrznia, modlitwa w ciągu dnia, nieszpory) z mszą świętą (RE 12). Przestrzega on przed tym, aby Eucharystia nie była tylko odbierana w aspektach obrzędowych, lecz aby stanowiła program życia (...) oraz podstawę autentycznej duchowości eucharystycznej (...) Ona nie kończy się z chwilą opuszczenia kościoła, lecz ma znajdować przedłużenie w życiu jej uczestników (...). Postawy eucharystyczne, których uczą nas święte obrzędy, powinny być utrwalane w życiu duchowym, z uwzględnieniem powołania i stanu życia każdego (RE 20). Dokument zawiera szereg propozycji konkretnych działań na różnych poziomach pracy Kościoła (Konferencje Episkopatu, diecezji, parafii, sanktuariów, klasztorów klauzurowych, wspólnot zakonnych i instytutów). Zachęca również do uczynienie wszystkiego co możliwe, ażeby niedzielna Eucharystia miała centralne miejsce w parafii, która słusznie jest zwana wspólnotą eucharystyczną (RE 35).

Problematykę Eucharystii podjęła również posynodalna adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis* o Eucharystii, źródle i szczycie życia i misji Kościoła Benedykta XVI z 2007 roku. Dokument podkreśla związek między pięknem i liturgią: *piękno nie jest jedynie czynnikiem dekoracyjnym liturgii; ono jest jej elementem konstytutywnym, gdyż jest atrybutem samego Boga i Jego Objawienia (SC 35). Według adhortacji pierwszym warunkiem, który sprzyja uczestnictwu Ludu Bożego w świętym obrzędzie jest odpowiednia jego celebracja. Ars celebrandi jest najlepszym warunkiem actuosa participatio. Ars celebrandi wypływa z wiernego posłuszeństwa wobec norm liturgicznych (SC 38). Dokument wzywa do szacunku dla ksiąg liturgicznych i bogactwa znaków, mówi także o roli sztuki (architektura kościołów, malarstwo i rzeźba, paramenty liturgiczne, śpiew) w służbie celebracji (SC 40–41). Zwracając uwagę na liturgię słowa (dobrze przygotowani lektorzy, krótkie wprowadzenia, celebracja słowa, *lectio divina*, promowanie Liturgii Godzin), dokument postuluje poprawienie jakości homilii i głoszenie homilii tematycznych opartych na trzylet-*

nim cyklu lekcjonarza i omawiających zagadnienia wiary chrześcijańskiej (SC 45–46). W tej adhortacji papież, za II Soborem Watykańskim, wzywa cały Lud Boży do czynnego, pełnego i owocnego uczestnictwa w celebracji eucharystycznej (SC 52) i uznania hierarchicznych ról zawartych w celebracji (SC 53). W dokumencie podkreśla się konieczność zgodności między zewnętrznym i wewnętrznym uczestnictwem w Eucharystii, czego brak może wyrazić się w zejściu do *poziomu zewnętrznego rytualizmu*. W osiągnięciu związku między *ars celebrandi* a *actuosa participatio* pomaga dobrze celebrowana Eucharystia, a także katechezy mistagogiczne. Powinny one zawierać 3 elementy: objaśnianie obrzędów w świetle wydarzeń zbawczych, wprowadzanie wiernych w znaczenie znaków zawartych w obrzędach i ukazywanie znaczenia obrzędów w powiązaniu z życiem chrześcijańskim (SC 64). W adhortacji podkreśla się obowiązek świętowania niedzieli, którego centrum ma być uczestnictwo w Eucharystii, a które jest nakazem *chrześcijańskiego sumienia i równocześnie to chrześcijańskie sumienie formuje (...)* *Zagubienie sensu niedzieli jako dnia Pańskiego (...)* *jest symptomem zagubienia autentycznego sensu chrześcijańskiej wolności dzieci Bożych* (SC 73).

Mówiąc o horyzontalnym charakterze niedzieli, w dokumencie stwierdza się, że *dobrze jest, kiedy w dzień Pański kościelne środowiska organizują wokół niedzielnej celebracji eucharystycznej inne inicjatywy właściwe dla chrześcijańskiej wspólnoty: spotkania przyjacielskie, inicjatywy na rzecz formacji wiary dzieci, młodzieży oraz dorosłych, pielgrzymki, dzieła charytatywne oraz różne formy modlitwy* (SC 73). W adhortacji papież zwraca uwagę na konieczność przypomnienia, że dzień Pański jest również dniem odpoczynku od pracy, wyrażając jednocześnie życzenie, *aby jako taki był również uznany przez społeczność cywilną, tak by możliwe było niepodjęcie pracy zarobkowej, bez kary z tego powodu* (SC 74). Dokument podkreśla, że *praca powinna być nakierowana na cel, jaki jest człowiek: praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy, przestrzegając, żeby człowiek nie stał się niewolnikiem pracy, by nie traktował jej w sposób bałwochwalczy, sądząc, że o właśnie ona nadaje ostateczny i definitywny sens życiu. W dniu poświęconym Bogu człowiek odnaj-*

duje sens swojego istnienia, jak również swego pracowitego wysiłku (SC 74).

Powyżej przedstawione zostały niektóre myśli zawarte w dokumentach Magisterium Kościoła dotyczące świętowania niedzieli, zarówno w aspekcie wertykalnym, jak i horyzontalnym. Wydaje się, że przed Kościołem w Polsce jest jeszcze wiele do zrobienia, nie tylko jeżeli chodzi o dobre przyswojenie przez kapłanów i wiernych świeckich zawartych w przywoływanych dokumentach treści, ale też przełożenie ich na konkretne działania. Zanim zwrócimy uwagę na niektóre z nich, przyjrzymy się, jak w świetle badań socjologicznych wygląda uczestnictwo wiernych w Polsce w mszach świętych niedzielnych, przystępowanie do Komunii św. i korzystanie z sakramentu pokuty, motywacja działań, świadomość Eucharystii. Zobaczymy także, jak katolicy w Polsce przeżywają dzień Pański w aspekcie horyzontalnym obejmującym odpoczynek, stosunek do zakupów i handlu w niedzielę oraz okazywaną solidarność wobec osób chorych i cierpiących.

2. Przeżywanie dnia Pańskiego przez katolików w Polsce w aspekcie wertykalnym i horyzontalnym w świetle przeprowadzonych badań

Na drugim etapie badawczym przyjętego paradygmatu teologii pastoralnej, w oparciu o wyniki zinterpretowanych teologicznie przeprowadzonych badań socjologicznych, dokonuje się analizy aktualnej sytuacji Kościoła i realizowanych przez niego form działalności.¹⁴ Stawia się tutaj pytanie o skuteczność i sensowność istniejących

---

¹⁴ Do wykorzystywania badań socjologicznych prowadzonych przez instytuty socjologii pastoralnej w diagnozowaniu rzeczywistości oraz wytyczaniu kierunków pracy duszpasterskiej wzywa nauczanie II Soboru Watykańskiego w konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* podkreślając, że w duszpasterstwie winno się uznawać i w wystarczającym zakresie stosować nie tylko zasady teologii, lecz także zdobycze nauk świeckich, zwłaszcza psychologii i socjologii (KDK 62). Z kolei dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele podkreśla, że badania socjologiczne i religijne prowadzone przez instytuty socjologii pastoralnej przyczyniają się w sposób bardzo skuteczny i owocny do dostosowywania form apostołstwa do potrzeb dnia dzisiejszego (zob. DB 17). Szerzej na temat współpracy między teologią pastoralną a socjologią religii pisze: W. Piwowarski, *Perspektywa teologiczna a socjologiczna w duszpasterstwie*, „Chrześcjanin w świecie” 1973,

form działalności Kościoła w aktualnych warunkach. Teologiczna interpretacja rzeczywistości jest związana z właściwym odczytywaniem znaków czasu.

W ramach prowadzonych rozważań zostanie przedstawione narzędzie badawcze jakim posłużono się przy badaniu respondentów, sposób doboru próby i jej charakterystyka. Następnie zostaną przedstawione wybrane aspekty przeżywania dnia Pańskiego przez katolików w Polsce w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym.

*Narzędzie badawcze, organizacja badań, dobór próby
i jej charakterystyka*

Do realizacji badań socjologicznych dotyczących przeżywania dnia Pańskiego przez katolików w Polsce posłużono się samodzielnie zredagowanym kwestionariuszem ankiety, zawierającym 56 pytań zgrupowanych zasadniczo w dwa bloki programowe. Pierwszy blok dotyczy przeżywania niedzieli w aspekcie horyzontalnym, który związany jest z zaangażowanym udziałem respondentów w niedzielnej i codziennej Eucharystii, ich motywacji i świadomości istoty mszy św., form przygotowujących do udziału w niej, przyjmowania Komunii Św. i korzystania z sakramentu pokuty, oceny celebracji poszczególnych jej elementów w parafiach, korzystania z innych praktyk religijnych. Drugi blok programowy dotyczy wertykalnego aspektu przeżywania dnia Pańskiego, związanego ze sposobem spędzania przez respondentów czasu wolnego, ich oczekiwań w tej materii wobec parafii oraz stosunku do pracy zarobkowej, zakupów i zakazu handlu w niedzielę oraz zaangażowaniu w dzieła charytatywne. W ankiecie znalazło się również pytanie dotyczące moralnej oceny niektórych zachowań.

Badania oparte na próbie celowej zostały przeprowadzone w okresie od 18 maja do 15 sierpnia 2009 roku. Objęto nimi katolików z 90 dobranych losowo parafii z 3 diecezji.¹⁵ Pod uwagę wzięto diecezje, w których jest jeden z najwyższych (diecezja tarnowska) oraz najniższych w Polsce wskaźników dominantes (archidiecezja

---

nr 26, s. 27–35.

¹⁵ Zasady doboru próby opracował statystyk Andrzej Radzko z Uniwersytetu Warszawskiego.

szczecińsko-kamieńska). Wzięto również pod uwagę archidiecezję warszawską.¹⁶ Dobór diecezji został przeprowadzony również pod kątem wykorzystania w rozprawie badań postaw społeczno-religijnych ich mieszkańców, które zostały przeprowadzone przez ISKK SAC.¹⁷ Wyniki badań przeprowadzonych wcześniej w trzech wymienionych diecezjach mają być w późniejszym terminie być skonfrontowane przez autora z wynikami prowadzonych przez siebie badań. Zamiarem autora jest też skonfrontowanie uzyskanych wyników badań z przeprowadzonymi w 2002 roku przez ISKK SAC badaniami dotyczącymi obrazu Kościoła w świadomości Polaków na początku trzeciego tysiąclecia¹⁸ oraz badaniami religijności realizowanymi przez CBOS.

Przygotowane kwestionariusze ankiet zostały w kopertach przesłane księżom proboszczom wybranych parafii wraz ze specjalną instrukcją dotyczącą ich dystrybucji. Każda ankieta znajdowała się w posiadającej znaczek zaadresowanej kopercie. Respondenci byli proszeni o to, aby po wypełnieniu ankiety włożyli ją do przygotowanej koperty i odesłali ją pocztą. Początkowo wysłano 1800 ankiet, ale w związku z brakiem odpowiedzi z niektórych parafii, dobrano dodatkowo 10 parafii w celu zachowania odpowiednich proporcji. Na ogólną liczbę łącznie wysłanych 2000 ankiet otrzymano 819, z czego 797 zostało zakwalifikowanych do dalszej analizy w ISKK SAC. Poniższa tabela zawiera podstawowe parametry próby przeprowadzonego badania.

---

¹⁶ W 2008 roku diecezja tarnowska osiągnęła najwyższy w Polsce wskaźnik *dominicanes*, który wyniósł 67,8%; najmniejszy procent wiernych na mszach świętych odnotowano w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej – wyniósł on 26,8%. *Dominicanes* dla archidiecezji warszawskiej w 2008 roku wyniósł 30,9%. Zob. W. Dąbrowska-Macura, *Nasza wiara w procentach*, „Gość Niedzielny” 2009, nr 16, s. 27.

¹⁷ ISKK SAC przeprowadził badania postaw religijno-społecznych mieszkańców diecezji tarnowskiej w 2000 roku, archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej w 2005 roku oraz warszawskiej w 2006 roku. Zob. *Postawy społeczno-religijne diecezjan tarnowskich*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzusi, Warszawa 2001; *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, red. W. Zdaniewicz, S. Zaręba, Szczecin 2006; *Religijność mieszkańców Warszawy*, red. W. Zdaniewicz, S. Zaręba, T. Zembrzusi, Warszawa 2007.

¹⁸ *Kościół Katolicki na początku trzeciego tysiąclecia w opinii Polaków*, red. W. Zdaniewicz, S. Zaręba, Warszawa 2004.

Tabela 1

**Podstawowe parametry próby ogólnopolskiego badania Dzień Pański
w życiu katolików w Polsce**

Cechy społeczno-demograficzne	Ogółem (N=797)	
	N	%
Płeć		
Mężczyźni	284	35,6
Kobiety	510	64,0
Wiek		
18 – 25 lat	89	11,2
26 – 35 lat	110	13,8
36 – 40 lat	78	9,8
41 – 50 lat	157	19,7
51 – 60 lat	125	15,7
Powyżej 60 lat	224	28,1
Wykształcenie		
Podstawowe i niższe	51	6,4
Zasadnicze zawodowe	118	14,8
Średnie	245	30,7
Pomaturalne	88	11,0
Wyższe	295	37,0
Miejsce zamieszkania		
Wieś	240	30,1
Miasto do 20 tys. mieszkańców	124	15,6
Miasto od 21 – 100 tys.	73	9,2
Miasto od 101 – 500 tys.	93	11,7
Miasto powyżej 501 tys.	249	31,2
Diecezja		
Szczecińsko-Kamieńska	27,0	215
Tarnowska	33,1	264
Warszawska	39,9	318

Wynika z niej, że z demograficznego punktu widzenia widoczna jest znaczna przewaga kobiet – 64,0% nad mężczyznami – 35,6%, mieszkańców miast – 67,7% nad mieszkańcami wsi – 30,1%. Wśród

mieszkańców miast przeważają mieszkańcy miast posiadających powyżej 501 tysięcy mieszkańców¹⁹ – 31,2% nad mieszkańcami miast do 20 tysięcy mieszkańców – 15,6%, od 101 do 500 tysięcy mieszkańców – 11,7% oraz od 21 do 100 tysięcy mieszkańców – 9,2%.

Z punktu widzenia wieku widocznym jest, że najliczniejszą grupą wśród badanych była grupa osób mających powyżej 60 lat – 28,1% oraz od 41 do 50 lat – 19,7%, natomiast najmniejszą od 36 do 40 lat – 9,8% oraz do 25 lat – 11,2%. Zauważa się niewielką, bo około 2,0% różnicę między grupą w wieku od 26 do 35 lat – 13,8% a grupą od 51 do 60 lat – 15,7%.

Analizując strukturę wykształcenia w badanej populacji można zauważyć przewagę osób z wykształceniem średnim – 30,7% i wyższym – 37,0% nad osobami z wykształceniem zasadniczym zawodowym – 14,8% i pomaturalnym – 11,0%. Najmniej wśród badanych osób posiada wykształcenie podstawowe – 6,4% zbiorowości.

Jeżeli chodzi o przynależność do diecezji, to 39,9% respondentów mieszka w archidiecezji warszawskiej, 33,3% w diecezji tarnowskiej i 27,0% w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej.²⁰

Może pojawić się zarzut, że wyłoniona próba badawcza nie może stanowić punktu wyjścia do formułowania wniosków dotyczących ogółu katolików w Polsce. Zarzut może dotyczyć przewagi kobiet nad mężczyznami, mieszkańców miasta nad mieszkańcami wsi, osób z grupy powyżej 60 lat nad osobami z grupy do 25 lat, respondentów posiadających wykształcenie wyższe i średnie nad osobami z wykształceniem podstawowym. Trzeba podkreślić, że dobór próby został przeprowadzony z zachowaniem obowiązujących w badaniach socjologicznych reguł. Ze względu na szczupłe środki finansowe przeprowadzono ankietę listownie, co oczywiście wiązało się z brakiem pełnej kontroli i ograniczonym wpływem na dobór próby. Księ-

---

¹⁹ Takim miastem jest Warszawa.

²⁰ Archidiecezja szczecińsko-kamieńska liczy 1000000 mieszkańców, diecezja tarnowska 1114000, a archidiecezja warszawska 1470000. Przy doborze próby dla archidiecezji warszawskiej uwzględniono reprezentatywną próbę mieszkańców zamieszkujących prawobrzeżną część Warszawy, a więc należących do diecezji warszawsko-praskiej. Zob. Główny Urząd Statystyczny, *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2008*, Warszawa 2008, s. 134.

za proboszczowie otrzymali jednak szczegółowe instrukcje dotyczące sposobu doboru respondentów. Analizując wyłonioną próbę badawczą można dojść do wniosku, że część z nich nie dostosowała się do przesłanych wskazań.

Odnosząc się do ewentualnych zarzutów dotyczących formułowania wniosków i postulatów odnoszących się do całej populacji katolików w Polsce, trzeba także wskazać na fakt, że w teologii pastoralnej wyniki badań socjologicznych mają charakter ilustrujący pewne zjawiska i dlatego jest uprawnione uogólnianie pewnych tendencji przy braku zachowania proporcji rozkładów statystycznych cech próby. Warto też podkreślić, że autor będzie się odwoływał również do dostępnych wyników badań przeprowadzonych w 2002 roku przez ISKK SAC na próbie ogólnopolskiej, a także w wybranych diecezjach. Licząc 797 osób próba badawcza respondentów mieszkających w różnych, mających odmienne uwarunkowania historyczne, społeczne i kulturowe diecezjach oraz nawiązanie do wyników przeprowadzonych wcześniej badań pozwoli na wyciągnięcie właściwych wniosków dotyczących sposobów przeżywania przez nich niedzieli i zaproponowanie pewnych działań pastoralnych.

2.2. *Świętowanie niedzieli w aspekcie wertykalnym*

Zanim dokonamy analizy świętowania niedzieli przez Polaków w aspekcie wertykalnym, rozpatrzmy kwestię autoidentyfikacji z wiarą religijną. Globalna postawa wobec wiary jest jednym z parametrów religijności, będącym jej subiektywną i bardzo ogólną oceną.²¹ Stosunek do wiary religijnej, nazywany niekiedy autodeklaracją wiary, jest ogólnym samookreśleniem własnej identyfikacji z wiarą, przybierając różną postać intensywności. Wyniki przeprowadzonych ba-

---

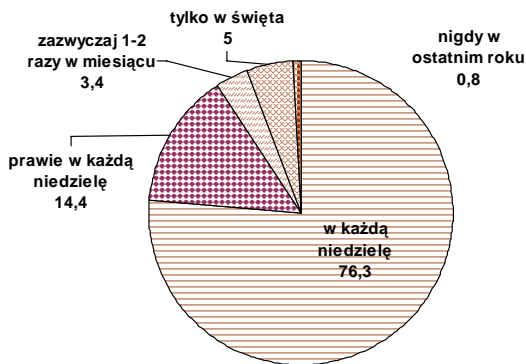
²¹ Próbuje przybliżyć i ukazać zjawisko religijności z punktu widzenia socjologicznego, dokonuje się jej operacjonalizacji, czyli opisania jej za pomocą różnych parametrów (wymiarów). W. Piwowarski odwołując się do dorobku wielu socjologów religii (Ch.Y. Glock i R. Stark; L. Dingemans i J. Remy) podjął się zabiegu operacjonalizacji religijności za pomocą siedmiu parametrów: globalnego stosunku do wiary, ideologii religijnej, doświadczenia religijnego, praktyk religijnych, wspólnoty religijnej, moralności religijnej. Mający charakter wstępny parametr globalnego stosunku do wiary informuje o tym, czy badana osoba jest wierząca, a jeśli tak, to jak ją ocenia. Zob. W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 58–66.

dań ukazały, że aż 59,0% badanych uważa się za osoby wierzące, a 37,1% za osoby głęboko wierzące. Tylko 1,5% respondentów określiło siebie jako osoby niezdecydowane. Okazuje się więc, że w populacji osób badanych aż 96,1% respondentów deklaruje przywiązanie do wiary religijnej.

W badaniach socjologicznych praktyki religijne należą do najczęściej stosowanych wskaźników pomiaru zinstytucjonalizowanej religijności.²² Jedną z najważniejszych praktyk jest uczestnictwo w niedzielnej mszy św. Kościół katolicki zobowiązuje wiernych do uczestnictwa we mszy św. w niedzielę i święta nakazane oraz zachęca do tego uczestnictwa także w inne dni. Uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii ma przede wszystkim wymiar religijny, ale również stanowi podstawę do nawiązywania wzajemnych więzi w parafii rozumianej jako wspólnota wspólnot. Przyjrzyjmy się, jak wygląda uczestnictwo badanych respondentów w niedzielnej Eucharystii.

Wykres 1.

Uczestnictwo respondentów we mszy św. niedzielnej w ostatnim roku (dane w %)

Z wykresu 1. wynika, że na mszę św. w każdą niedzielę w ciągu ostatniego roku uczęszczało 76,3% respondentów, prawie w każdą niedzielę 14,4%, zazwyczaj 1–2 razy w miesiącu 3,4%, tylko

²² Tamże, s. 65.

w wielkie święta lub z okazji ślubu, pogrzebu itp. 5,0%, nigdy w ciągu ostatniego roku nie uczestniczyło 0,8% badanych. Sumując dwie pierwsze kategorie osób systematycznie praktykujących udział we mszy św. w niedzielę otrzymujemy wskaźnik 90,7% katolików w miarę regularnie uczęszczających na mszę św., co w zestawieniu ze średnią krajową *dominantes* za 2008 rok (40,4%) wydaje się bardzo wysokim wskaźnikiem. Trzeba jednak pamiętać o tym, że w socjologicznych badaniach religijności z reguły występuje różnica między deklarowanymi zachowaniami religijnymi a stanem faktycznym.²³ Tak wysoki procent osób praktykujących uczestnictwo w niedzielnej mszy św. może się też wiązać z tym, że jak już wspomniano, w wielu wypadkach księża proboszczowie nie zastosowali się do wskazań zawartych w instrukcji, wręczając ankiety osobom bardzo zaangażowanym religijnie, co wpłynęło na brak reprezentatywności próby.

Z przeprowadzonych badań wynika że wśród osób, które regularnie w każdą niedzielę uczestniczą we mszy św. jest więcej kobiet – 65,8% niż mężczyzn – 33,9%, osób w wieku powyżej 60 lat – 33,9% niż przynależących do grupy wiekowej do 25 lat – 7,9% i od 36 do 40 lat – 9,2%, posiadających wykształcenie wyższe – 37,2% niż podstawowe i niższe – 5,8%, mieszkających w miastach powyżej 501 tysięcy – 32,4% niż od 21 do 100 tysięcy – 9,5%. Warto zwrócić uwagę na pojawiający się taki sam wskaźnik procentowy osób (13,3%) uczęszczających systematycznie na niedzielną mszę św. mieszkających w miastach do 20 tysięcy i od 101 do 500 tysięcy.

Pytanie o uczestnictwo we mszy św. w aspekcie ilościowym dostarcza okrojonej wiedzy na temat świadomości religijnej respondentów dotyczącej tego sakramentu. Chcąc zbadać tę świadomość,

---

²³ Z badań przeprowadzonych w 2002 roku przez ISKK SAC na ogólnopolskiej próbie Polaków wynika, że wskaźnik osób uczęszczających na mszę św. niedzielę albo w prawie każdą niedzielę wyniósł 65,2%, natomiast ogólnopolski wskaźnik *dominantes* za rok 2002 wyniósł 45,2%. Różnica procentowa między postawami deklarowanymi a rzeczywistymi wyniosła 20,0%. Zob. S. Zaręba, *Rytualistyczne zaangażowanie Polaków – regres czy stabilizacja*, w: *Kościół Katolicki na początku trzeciego tysiąclecia w opinii Polaków*, red. W. Zdaniewicz, S. Zaręba, dz. cyt., s. 66–67; 294; W. Zdaniewicz, L. Adamczuk, *Praktyki niedzielne*, www.iskk.ecclesia.org.pl/praktyki-niedzielne.htm (data pobrania 30. 10. 2009).

postawiono pytanie otwarte: Czym jest msza święta? Odpowiedzi respondentów zostały uszeregowane w pewne kategorie: 33,4% respondentów uznało ją za spotkanie z Bogiem, 22,7% z nich stwierdziło, że jest ona ofiarą, 8,3% uważało ją za przeżycie duchowe, religijne, a 7,9% za pamiątkę Ostatniej Wieczerzy. Tylko 3,8% badanych uznało mszę św. za ucztę, natomiast aż 47,1% używało jeszcze wiele innych jej określeń, wśród których na dalszym miejscu pojawiało się również określenie dziękczynienie.

Jest rzeczą właściwą, że wysoki procent respondentów widzi w Eucharystii ofiarę, ale z kolei zbyt mały ich procent uznaje ją za ucztę, akcentując aspekt dziękczynienia. Taki stan rzeczy powinien pobudzić do pewnej refleksji i działań pastoralnych. Ich celem ma być taka formacja religijna wiernych, aby posiadali właściwą świadomość dotyczącą różnych wymiarów Eucharystii.

Szukając odpowiedzi na pytanie dotyczące świadomości religijnej respondentów dotyczącej Eucharystii, należy także zastanowić się nad motywacją ich udziału w niedzielnej mszy św. Czy jest on związany z właściwym rozumieniem jej roli w życiu chrześcijanina i Kościoła (zob. KKK 2177), czy też posiada inne przyczyny? Praktyki religijne mogą być wyrazem nie tylko autentycznego zaangażowania się jednostki w życie religijne, lecz także stanowić formę manifestowania tożsamości grupowej określanej w odniesieniu do społeczeństwa polskiego jako religijność obywatelska.²⁴ W zdecydowanej mierze badani respondenci postrzegają udział we mszy św. w kategoriach przeżywanego religijności: dla 74,9% badanych jest ona przeżyciem religijnym, dla 59,0% respondentów spełnieniem nakazu sumienia, a dla 32,5% badanych wypełnieniem obowiązku wobec Kościoła. Z badanych osób tylko nieliczni traktują udział we mszy św. jako dostosowanie się do ogólnego zwyczaju – 5,1% lub wymagań rodziny – 3,6%. Wydaje się, że respondenci mają właściwą motywację pobudzającą ich do udziału w niedzielnej mszy św.

Pełne uczestnictwo we mszy świętej związane jest z przyjęciem Komunii św. Kościół w swoim nauczaniu zachęca wiernych do

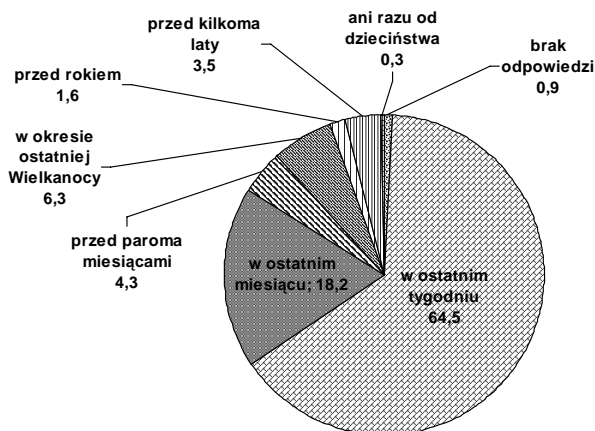
---

²⁴ I. Borowik, *Procesy instytucjonalizacji i prywatyzacji religii w powojennej Polsce*, Kraków 1997, s. 72.

tego, aby uczestnicząc w mszy św. przyjmowali Komunię Św. z należą dyspozycją (zob. KKK 1382–1385). Jaka jest częstotliwość przystępowania do Komunii Św. badanych wiernych? Mówi o tym wykres 2.

Wykres 2

Częstotliwość przystępowania do Komunii św. (dane w %)

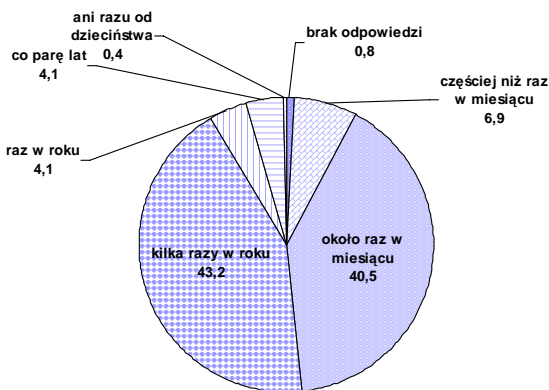
Z przeprowadzonych badań wynika, że aż 64,5% respondentów przystępowało do Komunii Św. w ostatnim tygodniu, 18,2% w ostatnim miesiącu, 6,3% w okresie ostatniej Wielkanocy, 3,5% przed kilkoma laty, 1,6% przed rokiem, 0,3% ani razu od dzieciństwa. Zestawiając przywołane wskaźniki ze wskaźnikami osób deklarujących systematyczny udział we mszy św. niedzielnej (zob. wykres 1), wydaje się słusznym stwierdzenie mówiące o tym, że w świadomości badanych istnieje ścisły związek udziału w Eucharystii z przyjmowaniem Komunii Św.

Przyjęcie Komunii Św. powinno być poprzedzone sakramentalnym rozgrzeszeniem. Benedykt XVI w adhortacji *Sacramentum caritatis* wzywa wiernych do praktyki częstej spowiedzi a kapłanów do tego, aby sprawowali ten sakrament z zaangażowaniem i kompe-

tencją (zob. SC 21). Czy badani respondenci realizują w praktyce to wezwanie? Odpowiedzi na to pytanie dostarcza wykres 3.

Wykres 3

Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty (dane w %)

Z przeprowadzonych badań wynika, że 43,2% badanych spowiada się kilka razy w roku, a 40,5% około raz w miesiącu. Częściej niż raz w miesiącu spowiada się 6,9% badanych, a 4,1% respondentów spowiada się raz w roku lub co parę lat. 0,4% nie spowiadało się ani razu od dzieciństwa.²⁵

Wśród osób spowiadających się około raz w miesiącu zauważa się znaczną przewagę kobiet – 71,5% nad mężczyznami – 28,2%, osób z kategorii wiekowej powyżej 60 lat – 37,5% nad osobami z przedziału wiekowego od 36 do 40 lat – 7,7%, mających wykształcenie średnie – 33,4% i wyższe – 32,8% nad osobami posiadającymi wykształcenie podstawowe i niższe – 7,7%, zamieszkującymi miasta powyżej 501 mieszkańców – 30,7% i wieś – 27,2% niż miasta od 21 do 100 tysięcy mieszkańców – 10,5%.

²⁵ Z badań przeprowadzonych w 2002 roku przez ISKK OPINIA na ogólnopolskiej próbie Polaków wynika, że wskaźnik osób spowiadających się raz w miesiącu wyniósł 12,9%, a kilka razy w roku 56,0%. Zob. S. Zaręba, *Rytualistyczne zaangażowanie Polaków – regres czy stabilizacja*, art cyt., s. 72.

Zapytano się także respondentów o to, kiedy księży powinni spowiadać wiernych. 54,2% badanych stwierdziło że przed mszą św. i w czasie jej trwania, 23,5% tylko przed mszą św., 18,4% w czasie dyżurów popołudniowych lub wieczornych, a 3,3% wyraziło chęć spowiadania się tylko w czasie mszy św. Zwraca uwagę wysoki wskaźnik procentowy osób które chciałyby skorzystać z sakramentu pokuty poza mszą św. (41,9%), być może pragnąc nawiązać dialog ze spowiednikiem i poruszyć różne problemy duchowe.

Z przytoczonych danych wynika, że duży odsetek respondentów posiada właściwie ukształtowaną świadomość religijną odnośnie roli sakramentu pokuty w życiu chrześcijanina. Zestawiając uzyskane wyniki z wykresem ukazującym częstotliwość przyjmowania Komunii Św. (zob. wykres 2) można wysunąć wniosek, że w Polsce, w przeciwieństwie do Europy Zachodniej, nie odnotowujemy kryzysu świadomości roli sakramentu pokuty, który powinien poprzedzać przyjęcie Eucharystii.

Dokumenty Magisterium Kościoła wspominają o konieczności świadomego, wiążącego się z odpowiednim przygotowaniem, udziału w Eucharystii (zob. KL 48; 56). Czy Kościół w Polsce podejmuje trud właściwego formowania świadomości religijnej wiernych, zwracając również uwagę na znaczenie i wymiary mszy św.?

Chcąc znaleźć odpowiedzi na powyższe pytanie, zapytano się respondentów o to, czy w ich parafii mają oni możliwość poznawania znaczenia Eucharystii. Chociaż tylko 7,0% badanych stwierdziło, że nic nie wie o takich inicjatywach, ale 22,8% respondentów podkreślało, że nie ma w ich parafiach grup przygotowujących liturgię, a 28,9% wskazało na brak katechez wyjaśniających znaczenie mszy św. Aż 80,4% respondentów podkreślało, że istota i znaczenie Eucharystii jest najczęściej ukazywane w ramach homilii i ogłoszeń, a 52,2% badanych wskazywało na komentarze wygłaszane w czasie mszy św. Szkoda, że tego typu tematyka nie zajmuje szerszego miejsca na łamach gazetek parafialnych (o tym wspominało 16,7% respondentów) i na stronach internetowych parafii (pisało o tym tylko 5,6% respondentów). W świetle przytoczonych wyników badań można postawić tezę, że jeszcze za mało prowadzi się inicjatyw pogłębiających świadomości wiernych dotyczącą Eucharystii.

Nauczanie Magisterium Kościoła zwraca uwagę na konieczność czynnego udziału całego Ludu Bożego we współtworzeniu celebracji Eucharystycznej. Czy wspomniane zalecenia są właściwie realizowane w polskiej rzeczywistości? Z przeprowadzonych badań wynika, że tylko 17,6% respondentów spełnia systematycznie jakieś posługi w czasie mszy św., 17,9% czyni to sporadycznie, a aż 62,2% badanych nie angażuje się czynnie w przygotowanie liturgii. Na pytanie dotyczące tego, czy ktoś chciałby spełniać takie posługi, nie udzieliło odpowiedzi 65,4% respondentów, a 21,9% badanych odpowiedziało twierdząco. 8,3% respondentów nie zastanawiało się nad tym zagadnieniem, a tylko 4,3% zdecydowanie odpowiedziało, że nie chciałoby spełniać takich posług. Warto postawić pytanie o istniejący stan rzeczy. Czy u jego podstaw leży brak odpowiedniej świadomości religijnej badanych dotyczącej roli osób świeckich we współtworzeniu liturgii, traktowanie mszy św. jako czegoś „prywatnego” (tylko moje osobiste spotkanie z Bogiem), czy może niechęć niektórych duchownych do współpracy z laikatem? Może na uzyskany wynik ma wpływ to, że wśród respondentów którzy nie chcą włączać się czynnie do współtworzenia liturgii (przewaga kobiet nad mężczyznami) są osoby, które nie widzą dla siebie miejsca w tej materii?

W sposób selektywny przedstawiono i zinterpretowano niektóre wyniki badań przeprowadzonych wśród katolików w Polsce dotyczących świętowania niedzieli w aspekcie wertykalnym. Wynika z nich, że chociaż duży procent respondentów uczęszcza regularnie na mszę św. niedzielną, traktując ją w kategoriach właściwie przeżywanej religijności, to jednak nie mają oni do końca właściwie uformowanej świadomości religijnej. Dotyczy to zarówno znajomości różnych aspektów Eucharystii jak i konieczności jej liturgicznego współtworzenia. Istniejący stan rzeczy domaga się podjęcia odpowiednich działań pastoralnych.

2.3. *Świętowanie niedzieli w aspekcie horyzontalnym*

Jan Paweł II w IV. rozdziale listu *Dies Domini* podkreśla, że niedziela ma być także dniem radości, odpoczynku i solidarności. Źródłem radości, która jest darem Ducha Świętego, ma być spotkanie ze Zmartwychwstałym Panem, odpoczynek niedzielny ma pozwolić

człowiekowi przerwać rytm pochłaniających jego ziemskich zajęć i uświadomić, że wszystko jest dziełem Boga, a dzieła miłosierdzia, działalności charytatywnej i apostołstwo mają być owocem udziału w Eucharystii (DD 56. 65. 69). Postawmy pytanie, w jaki sposób katolicy w Polsce przeżywają niedzielę w aspekcie horyzontalnym?

Jan Paweł II w swoim liście przedstawia różne pastoralne propozycje chrześcijańskiego przeżywania niedzieli, wymieniając spotkania w gronie rodziny i przyjaciół, różne formy rozrywki (DD 52). Na otwarte pytanie dotyczące sposobu rozumienia niedzieli, 41,9% respondentów odpowiada, że jest to dla nich dzień odpoczynku, a dla 34,9% ankietowanych dzień spotkań z rodziną. 66,5% respondentów twierdzi, że nie pracuje zawodowo w niedzielę, 10,7% pracuje okazjonalnie, natomiast tylko 7,4% pracuje w większość niedziel. Zadała duży procent respondentów rozumiejących rolę odpoczynku, który należy się człowiekowi ze względu na jego ludzką godność i związane z nią potrzeby religijne, rodzinne, kulturowe oraz społeczne. Odpoczynek razem z cyklem pracy jest wpisany w naturę ludzką, pozwalając człowiekowi wyrwać się z rytmu ziemskich zajęć. Jest to ważne szczególnie w dzisiejszych czasach, w których praca pozostaje dla wielu ludzi uciążliwą powinnością (zob. DD 65–65).

W jaki sposób odpoczywają ankietowani? Z przeprowadzonych badań wynika, że zwykle i dość często odwiedzają oni rodzinę i przyjaciół, bądź przyjmują ich u siebie – 48,8%, czytają prasę i książki – 45,6%, oglądają telewizję – 42,9%, spacerują – 39,2%, wyjeżdżają na łono natury i wycieczki krajoznawcze – 24,1%, rozwijają swoje hobby – 14,3%, odsypiają zaległości – 12,4%, robią zakupy – 3,3%, chodzą do kina, teatru i na mecze – 3,2%, „impresują” – 1,9%. 11,0% respondentów deklaruje, że robi jeszcze inne rzeczy.

Jak widać z przytoczonych danych, najczęstszą formą odpoczynku niedzielnego są spotkania z rodziną i przyjaciółmi, a tylko niewielki procent badanych robi zwykle i dosyć często w niedzielę zakupy. Na podkreślenie zasługuje wysoki wskaźnik osób czytających prasę i książki. Szkoda, że tylko 3,2% respondentów uczęszcza do kina, teatru i na mecze. Przyczyny tego faktu można doszukiwać się albo w braku odpowiednich funduszy, nie rozbudzonych potrzeb

lub zbyt dużej odległości do miejsc, w których odbywają się tego typu wydarzenia.

II Polski Synod Plenarny podkreśla w swoim nauczaniu, że wśród różnych zadań parafii powinno znaleźć się kształtowanie umiejętności społecznych i postaw obywatelskich przez naukę współpracy w grupach i wspólnotach, bibliotekach, wideotekach, kawiarenkach, klubach sportowych, centach młodzieżowych i klubach „trzeciego wieku”.²⁶ Czy to nauczanie znajduje odzwierciedlenie w codziennej rzeczywistości? Z przeprowadzonych badań wynika, że tylko 14,6% respondentów odpowiada twierdząco na pytanie dotyczące możliwości wspólnego przeżywania czasu w niedzielę w domu parafialnym, natomiast aż 65,6% badanych nie zauważa takiej możliwości. Wobec takiej rzeczywistości trzeba podjąć odpowiednie działania, które sprawią, że parafia oprócz swojej podstawowej funkcji religijnej będzie też pełniła funkcje wspólnotowoczą i kulturotwórczą.

Jakich form działania ze strony parafii spodziewają się badani respondenci? Oczekują oni możliwości spędzenia wolnego czasu w niedzielę w kawiarence parafialnej – 40,5%, oglądania wystaw, spotkania się z artystami, pisarzami i ciekawymi ludźmi – 39,3%, oglądania przedstawień teatralnych – 32,9%, spotkania się w klubie parafialnym – 32,1%, klubie „trzeciego wieku” – 23,5%, możliwości wypożyczania książek i filmów – 22,8%, korzystania z czytelnicy prasy – 18,7%, działania w drużynie harcerskiej – 8,8%. Tylko 5,4% respondentów nie ma wobec parafii żadnych oczekiwań w związku z możliwością spędzania w niedzielę czasu wolnego.

Przytoczone wyniki badań wskazują na szerokie oczekiwania respondentów wobec parafii w aspekcie spędzania czasu wolnego w niedzielę. Nie zapominając o podstawowych funkcjach parafii, do których należy przede wszystkim niedzielna celebracja Eucharystii służąca budowaniu wspólnoty (zob. DD 35), trzeba zwrócić uwagę na fakt, że powinna ona stawać się domem rodzinnym, gościnnym, braterskim, który w obliczu zachodzących głębokich procesów rozkładu ludzkich społeczności i ich dehumanizacji zaspokoi pragnienie

---

²⁶ II Polski Synod Plenarny, *Potrzeby i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III Tysiąclecia Chrześcijaństwa*, Poznań–Warszawa 1999, s. 23.

ludzi związane z budowaniem jedności (zob. ChL 26–27). Mimo przeżywanych kryzysów, parafia pozostaje pierwszą wspólnotą kościelną w której jest realizowana zarówno działalność duszpasterska jak i społeczna. Proponowane przez nią różne formy spędzania wolnego czasu w niedzielę mogą z powodzeniem służyć temu celowi.²⁷

Jan Paweł II podkreślał, że jednym z problemów współczesnego świata jest zatracenie pierwotnego sensu niedzieli przez wielu chrześcijan, związanego zarówno z brakiem uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii, jak również nieumiejętnością świętowania, którego przejawem jest nie powstrzymywanie się od prac i zajęć nie licytujących z istotą tego dnia (zob. DD 4. 67). Do takich zajęć można z pewnością zaliczyć robienie zakupów. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na to, jaki jest stosunek badanych respondentów do zakupów w niedzielę i ustawowego zakazowi handlu w tym dniu.

Z przeprowadzonych wśród katolików w Polsce badań wynika, że prawie albo dość często robi zakupy w niedzielę 5,9% respondentów, od czasu do czasu 21,0% badanych, zdarzyło się to kilka razy 53,6% ankietowanym, a nigdy nie robi zakupów 18,7%. Warto porównać uzyskane wyniki z wynikami badań prowadzonymi na przestrzeni kilku ostatnich lat wśród Polaków przez CBOS aby zobaczyć, czy istnieje istotna różnica w postawach osób ankietowanych przez autora.²⁸

²⁷ Jan Paweł II, *Parafia – wspólnota otwarta*. Przemówienie dla uczestników sesji plenarnej Kongregacji Duchowieństwa, OR 1984, nr 11–12, s. 24.

²⁸ Badania prowadzone przez CBOS w maju 2008 wykazały, że w odniesieniu do wyników wcześniejszych sondaży od 2002 roku nie zmienia się zasadniczo liczba osób robiących dosyć często i czasami zakupy w niedzielę, których wskaźnik procentowy wynosi 37,0 (1997 – 16,0; 2002 – 37,0; 2004 – 39,0). Zwiększyła się natomiast o kilka punktów procentowych liczba osób niezbyt często robiących zakupy w niedzielę, która wynosi 34,0% (1997 – 22,0%; 2002 – 28,0%; 2004 – 29,0%). Od 1997 roku zmniejsza się systematycznie liczba osób nigdy nie robiących zakupów w niedzielę – wskaźnik procentowy tych osób wyniósł w 2008 roku 29,0% (1997 – 62,0%; 2002 – 35,0%; 2004 – 32,0%). Relatywnie najczęściej zakupy robią osoby młodsze, mieszkające w największych aglomeracjach miejskich, lepiej wykształcone, nie uczestniczące w praktykach religijnych bądź praktykujące spontanicznie. Robieniu zakupów w niedzielę sprzyja przebywanie w centrach handlowych, które dają możliwość miłego spędzenia czasu (kawiarnie, restauracje, kina). Zob. Centrum Badań Opinii Publicznej Omnia, *Zachowania konsumenckie. Komunikat z badań*, Warsza-

Porównując wyniki badań autora z wynikami badań przeprowadzonych przez CBOS na grupie ogólnopolskiej można stwierdzić, że nie ma zasadniczej różnicy między osobami robiącymi zakupy dość często (4,8% – 7,0%). Pewna różnica widoczna jest we wskaźniku procentowym dotyczącym osób robiących zakupy czasami (21,0% – 30,0%) oraz nie robiących ich nigdy (18,7% – 29,0%). Największą różnicę wskaźnika procentowego zauważa się wśród osób niezbyt często robiących zakupy (53,6% – 34,0%). Z przytoczonych badań wynika, że badani przez autora katolicy w porównaniu z ogólną grupą populacji Polaków wstrzymują się częściej od zakupów w niedzielę. A jaka jest zależność między uczestnictwem respondentów we mszy św. niedzielnej a robieniem przez nich zakupów w niedzielę? Dane na ten temat zawiera tabela 2.

Tabela 2

**Uczestnictwo we mszy św. niedzielnej a robienie zakupów w niedzielę
(dane w %)**

Uczestnictwo we mszy św.	Robienie zakupów w niedzielę				
	<i>Prawie zawsze</i>	<i>Dosyć często</i>	<i>Od czasu do czasu</i>	<i>Zdarzyło się kilka razy</i>	<i>Nigdy</i>
W każdą niedzielę	0,8	1,3	15,6	58,6	23,0
Prawie w każdą niedzielę	0,9	12,2	33,0	47,0	6,1
Zazwyczaj 1–2 w miesiącu	0,0	11,1	48,1	33,3	3,7
Tylko w wielkie święta	5,0	27,5	47,5	15,0	2,5
Nigdy	16,7	16,7	33,3	33,3	0,0
Brak odpowiedzi	0,7	0,9	3,7	2,5	0,0

Z przytoczonych wyników badań widać, że osoby biorące udział we mszy św. tylko w wielkie święta lub zazwyczaj 1–2 razy w miesiącu zasadniczo robią zakupy częściej niż osoby uczestniczące

we mszy św. w każdą niedzielę. Korelacja tych pytań pozwala na sformułowanie wniosku, że wraz z bardziej systematycznym uczestnictwem we mszy św. niedzielnej, spada liczba osób robiących w tym dniu zakupy. Zauważa się jednak pewną różnicę w podejściu do zakupów w niedzielę między osobami uczęszczającymi na mszę św. w każdą niedzielę i prawie w każdą niedzielę. Respondenci należący do drugiej grupy częściej robią zakupy niż osoby deklarujące systematyczny udział we mszy św. niedzielnej.

W debacie publicznej prowadzonej w Polsce pojawiają się propozycje zakazu handlu w dni świąteczne i niedziele. Znalazły one swój pewien wyraz w obowiązującym prawie.²⁹ obrońcy niedzieli rozumianej jako najstarsze przykazanie socjalne świata postulują, aby na wzór Niemiec wprowadzić konstytucyjny zakaz handlu w każdą niedzielę.³⁰ A jaki jest stosunek badanych osób do propozycji ustawowego zakazu handlu w niedzielę? O konieczności takiego zakazu wspomina 60,9% badanych respondentów, przeciwnym takim rozwiązaniom jest 21,3% badanych, a nie ma zdania 16,8% populacji. Należy zastanowić się nad tym, dlaczego prawie jedna czwarta respondentów występuje przeciwko takiemu zakazowi i jakie podjąć działania, aby ich przekonać do zmiany postaw. Takie samo pytanie należy postawić w aspekcie działań prowadzonych wobec osób nie mających zdania na poruszany temat.

Owoce uczestnictwa w niedzielnej mszy św. powinno być zaangażowanie charytatywne (odwiedzanie chorych w domach i szpitalach, dzieci w domach dziecka). Z przeprowadzonych badań wynika, że aż 71,3% respondentów nie podejmuje takich form aktywności,

---

²⁹ Obecnie w Polsce po przyjętej przez Sejm 6. lipca 2007 roku poprawce, Kodeks Pracy zakazuje handlu w 12. dniach świątecznych: 1. stycznia (Nowy Rok); 2 dni Wielkanocy; 1. maja, 3. maja, niedziela Zesłania Ducha Świętego (Zielone Świąta); Boże Ciało; 15. sierpnia (Wniebowzięcie NMP); 1. listopada (Wszystkich Świętych); 11. listopada (Święto Niepodległości); 25. i 26. grudnia (Boże Narodzenie).

³⁰ W Niemczech wysiłki różnych środowisk (grup interesu, organizacji pozarządowych, związków zawodowych i kościołów chrześcijańskich doprowadziły do tego, że artykuł 140. niemieckiej ustawy konstytucyjnej stanowi: niedziela jest dniem odpoczynku i duchowego wytchnienia. Trzeba w tym miejscu wspomnieć o wspólnych oświadczeniach z 1985, 1988 i 1999 roku Kościołów chrześcijańskich (katolickiego i protestanckiego) broniących wartości niedzieli.

21,9% czyni to od czasu do czasu, a tylko 6,0% w sposób regularny. Znowu warto podjąć refleksję nad przyczyną istniejącego stanu rzeczy. Czy kapłani w swoim przepowiadaniu nie zwracają uwagi na związek mszy św. z codziennością, który ma się między innymi przejawiać troską o ludzi chorych i cierpiących? Może zbyt mała jest jeszcze świadomość religijna duchowieństwa i osób świeckich dotycząca tego, że głoszenie słowa Bożego (*kerygmat-martyria*), sprawowanie sakramentów (*leiturgia*) oaz posługa miłości (*diakonia*) są ze sobą bardzo ściśle związane, wyrażając naturę Kościoła (*Deus Caritas est 25*)? Czy w dostateczny sposób propaguje się treści zawarte w *Dies Domini*, który podkreśla, że niedziela ma być dniem, w którym wierni mogą poświęcić się dziełom miłosierdzia, działalności charytatywnej, odwiedzając chorych i poświęcając kilka godzin (!) jakieś konkretnej formie wolontariatu i solidarności (DD 69, 72)?

Wymiernym wyrazem troski o osoby chore ma być towarzysząca transmisjom radiowym i telewizyjnym posługa nadzwyczajnych szafarzy Eucharystii przynoszących im Komunię św. do domów, umożliwiając w ten sposób korzystanie z owoców niedzielnej mszy św. (DD 54). Z przeprowadzonych badań wynika, że 44,2% respondentów odpowiada negatywnie na pytanie dotyczące tego, czy w ich parafii osoby świeckie zanoszą chorym w niedzielę Komunię Św., natomiast twierdząco odpowiada tylko 24,8% badanych. Wysoki procent respondentów (30,4%) nie jest zorientowanych w tej materii. Wydaje się, że istniejący stan rzeczy powinien ulec zmianie.

Wyniki przeprowadzonych badań prowadzonych w Polsce przez różne ośrodki badawcze (ISKK SAC³¹; CBOS³²) pokazują

³¹ Badania religijności Polaków prowadzone w 1998 roku przez ISKK SAC wykazały, że w każdą lub prawie każdą niedzielę uczestniczy we mszy św. 64,9% badanych, co w zestawieniu z wskaźnikiem 65,2% za rok 2002 wyraża pewną stałą tendencję. Zob. W. Zdaniewicz, L. Adamczuk, *Praktyki niedzielne*, www.iskk.ecclesia.org.pl/praktyki-niedzielne.htm (data pobrania 30. 10. 2009).

³² Na podstawie badań religijności Polaków realizowanych w latach 1989–2008 przez Centrum Badań Opinii Społecznej można stwierdzić, że charakterystycznym elementem wiary polskiego społeczeństwa jest trwałe i stosunkowo silne przywiązanie do praktyk religijnych takich jak msze św. czy nabożeństwa. Ponad połowa badanych) odsetek ten waha się od 55,0 do 60,0% przyznaje, że praktykuje co najmniej raz w tygodniu. Badania prowadzone w 2007 roku pokazały, że udział w praktykach religijnych takich jak msze i nabożeństwa raz w tygodniu zadeklarowało 52,0% kobiet

w miarę wysoki poziom uczestnictwa respondentów we mszy św. niedzielnej. Niektórzy socjologowie uważają, że proces sekularyzacji rozumiany w jego wąskim znaczeniu jako „odkościelnienie” (zerwanie więzi z Kościołem instytucjonalnym przez zaprzestanie lub wyraźne ograniczenie uczestnictwa w praktykach religijnych), nie ma jeszcze miejsca w Polsce.³³ Co prawda badania dominicantes prowadzone w 2008 wykazały, że chociaż nastąpił lekki spadek osób uczestniczących we mszy św. w porównaniu z rokiem 2007 (3,8%), to jednak za wcześniej jeszcze na stawianie tezy o poważnym kryzysie polskiej religijności.³⁴ Uzyskane wyniki badań mogą jednak sygnalizować, że taki kryzys się pojawia, dlatego trzeba podjąć szereg różnych działań, które wpłyną nie tylko na zachowanie odsetka katolików uczestniczących regularnie we mszy św. niedzielnej, ale również na jego podniesienie. Wyniki przeprowadzonych badań powinny pobudzać do refleksji nad tym, jakie należy podjąć działania pastoralne służące również pogłębieniu świadomości wiernych dotyczących sakralnego charakteru tego dnia i sposobu jego przeżywania. Zgodnie z przyjętym paradygmatem teologii pastoralnej, następna część naszych rozważań ma służyć temu celowi.

3. Pastoralne inicjatywy Kościoła w Polsce wobec pewnych przejawów kryzysu świętowania niedzieli

Należy teraz, po przytoczeniu nauczania Magisterium oraz zinterpretowaniu teologicznym wyników badań socjologicznych ukazujących świętowanie dnia Pańskiego przez katolików w Polsce, przejść do trzeciego etapu działań. Związany on jest z koniecznością ustale-

---

i 43,4% mężczyzn, z których najliczniejszą grupę stanowiły osoby z grupy wiekowej 65 lat i więcej, mieszkający na wsi – 58,2% i w miastach do 20. tysięcy mieszkańców. Porównując wyniki uzyskane w 2007 roku przez CBOS z wynikami badań autora można mówić o podobnej tendencji, porównując wskaźniki płci i wieku: przewaga kobiet nad mężczyznami, grupa wiekowa ponad 60 lat. Różnice zauważa się w przypadku wskaźnika zamieszkania, gdyż najczęściej praktykują raz w tygodniu osoby z miasta powyżej 501. tysięcy. Zob. R. Boguszewski, *Polak – na zawsze katolik? Polska religijność w latach 1989–2008 na podstawie badań CBOS*, dz. cyt., s. 7–8.

³³ Tamże, s. 23–24.

³⁴ Im, awo, mp/ju, *Najnowsze dane o polskiej religijności – spadek o 3,8%*, www.ekai.pl/wydarzenia/raport/x1921/najnowsze-dane-o-polskiej-religijnosci (data pobrania 8. 10. 2009).

nia kierunków działań służących utrwaleniu pozytywnych tendencji w jego przeżywaniu oraz przeciwdziałaniu negatywnym procesom.

Propagowanie treści Magisterium Kościoła i formacja postaw

Wydaje się koniecznym nieustannie propagowanie treści zawartych w dokumentach Magisterium Kościoła Powszechnego dotyczących teologicznego znaczenia dnia Pańskiego i obejmującego zarówno jego wymiar wertykalny jak i horyzontalny. Chociaż tylko 7,0% badanych stwierdziło, że nic nie wie o takich inicjatywach, ale aż jedna trzecia respondentów chciałoby uczestniczyć w specjalnych katechezach poświęconych tej tematyce, wskazując na ich brak. Postulowana formacja powinna odbywać się w ramach lekcji religii i katechez, szczególnie przy okazji przygotowania do przyjęcia I-szej Komunii Św. i sakramentu bierzmowania. Działania formacyjne mają nie tylko obejmować dzieci i młodzież, ale również ich rodziców. Wspomnianą tematykę należy także poruszać w ramach homilii niedzielnych oraz misji i rekolekcji. Czy nie można też do jej propagowania cotygodniowych kazań wygłaszanych chociażby z okazji różnego rodzaju nowenn dokonywać systematycznego wykładu wspomnianej problematyki? Czy nie można też głosić krótkich katechez na ten temat przed niedzielą Eucharystią?³⁵ Czy tego rodzaju problematyka nie powinna stać się również przedmiotem spotkań formacyjnych w grupach religijnych do uczestnictwa w których przyznaje się aż 29,6% badanych? Parafie powinny organizować różne inicjatywy na rzecz formacji wiary (zob. SC 73).

Treści dotyczące teologicznego znaczenia dnia Pańskiego i jego przeżywania powinny być omawiane z wykorzystaniem różnych metod i form, zarówno z osobami duchownymi jak i świeckimi. Do ich propagowania należy wykorzystywać mass media, szczególnie prasę (w tym gazetki parafialne) i internet (strony internetowe poszczególnych parafii). Potrzebą chwili jest też opracowywanie przez Kościół w Polsce specjalnego dokumentu podejmującego wspomnianą problematykę.³⁶

---

³⁵ Tego typu inicjatywy podjęto w diecezji płockiej, w której w ramach specjalnych katechez przed mszą św. dokonuje się systematycznie wykładu całego katechizmu.

³⁶ W nauczaniu Kościoła w Polsce nie ma zbyt wielu dokumentów na ten temat. Na

Przekazywanie wspomnianych treści powinno mieć charakter formacyjny – chodzi o właściwe i dobre przeżywania niedzieli, obejmujące zarówno świadomy i czynny udział w niedzielnej Eucharystii, podjęcie płynących z niej zobowiązań, jak też, wiążącą się z właściwym przeżywaniem wolnego czasu, umiejętność świętowania. Ważną rolę powinno odgrywać pogłębianie motywacji postaw. Uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii nie może być ukazywane jedynie jako konieczność jurydycznego wypełniania III przykazania Dekalogu, ale jako konkretna odpowiedź na miłość Boga, która najlepiej objawia się w tym sakramencie. Trzeba ukazywać sens odpoczynku, jak również pracy ludzkiej, podkreślając, że człowiek nie może stać się niewolnikiem pracy, traktując ją w sposób bałwochwalczy.³⁷ Chociaż ok. 66% badanych nie pracuje zawodowo w niedzielę, a prawie 40,0% spotyka się w tym dniu z rodziną, to jednak trzeba ukazywać pozytywne skutki dobrze przeżytego wolnego czasu służącego rozwojowi osobowości oraz pogłębianiu relacji z najbliższymi.

Motywuując postawy ludzkie, nie należy unikać w nauczaniu zwrócenia uwagi na fakt, że sprawa uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii nie jest indywidualną sprawą każdego człowieka i że zaniedbania w tym zakresie są przewinieniem wobec Boga i Kościoła. Trzeba jednoznacznie przypominać, że kto świadomie i dobrowolnie przez zaniedbanie nie uczestniczy we mszy św. w niedzielę, popełnia grzech ciężki.³⁸

---

uwagę zasługuje nauczanie II Polskiego Synodu Plenarnego (1991–1999), który w różnych miejscach podkreślał znaczenie udziału katolików w niedzielnej Eucharystii i właściwe świętowanie Dnia Pańskiego. Zob. II Polski Synod Plenarny 1991–1999, dz. cyt., księgi: *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*, s. 33; *Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II*, s. 194–195; 199; *Świętość. Dar i zadanie*, s. 238–239. Kościoły katolickie wraz z Kościołami protestanckimi Europy Zachodniej wiele razy podejmowały wspomnianą problematykę. Zob. A. Kaiser, *Posoborowe nauczanie episkopatów Europy o świętowaniu Dnia Pańskiego. Aspekt moralny*, Katowice 2005.

³⁷ Konstytucja duszpasterska o Kościele II Soboru Watykańskiego *Gaudium et spes* mówiąc o pracy, podkreśla, że wszyscy powinni cieszyć się wypoczynkiem i czasem wolnym wystarczającym do prowadzenia życia rodzinnego, kulturalnego, społecznego i religijnego (KDK 67). Z kolei Jan Paweł II w encyklice o pracy ludzkiej *Laborum exercens* pisze, że człowiek jest podmiotem pracy (LE 6). Według papieża człowiek ma naśladować Boga pracując i odpoczywając co siódmy dzień (LE 25).

³⁸ J. Gręźlikowski, *Świętowanie Dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawno-*

Ars celebrandi

Fundamentalne znaczenie w formowaniu postaw do właściwego przeżywania niedzieli odgrywa dobre przygotowanie i celebrowanie niedzielnej Eucharystii. Ważną rolę do spełnienia ma tutaj zarówno kapłan celebrujący, jak i wierni świeccy spełniający określone posługi. Celebrans ma właściwie przewodzić i sprawować całą liturgię eucharystyczną, realizując wskazania dokumentów Magisterium odnośnie do *ars celebrandi*. Ważną rolę odgrywa właściwie przygotowana i wygłoszona homilia. Powinna ona zawierać wyjaśnienie niedzielnych czytań i ukazywać konkretne sposoby realizacji słowa Bożego w codziennym życiu. Przewodnictwo liturgii ma dokonywać się całym sobą: ważna jest postawa ciała i wykonywane gesty, wyraz twarzy, modulacja głosu, poczucie piękna.

Na celebrowanie Eucharystii powinni mieć też wpływ inni jej uczestnicy, szczególnie lektorzy i kantorzy, akolici, ministranci, zbierający i przynoszący dary ofiarne, inni wierni. Należy zadbać o ich odpowiednią formację w ramach grup przygotowujących liturgię oraz grup biblijnych. Przeprowadzone badania pokazały, że wielu parafiach nie ma tego typu grup. Warto je tworzyć również z tą myślą, że mogą one bardzo się przyczynić do formacji wiernych i ich świadomego uczestnictwa w Eucharystii.

Należy też zadbać o odpowiedni wystrój kościoła, schludne i zadbane szaty liturgiczne, oprawę muzyczną i śpiew, dobrą akustykę, odpowiednią temperaturę świątyni, możliwość zajęcia miejsca w ławkach. Należy również zadbać o to, aby w każdą niedzielę była w parafii możliwość adoracji Najświętszego Sakramentu. Wskazaniem jest również łączenie Eucharystii z Liturgią Godzin (jutrznia, nieszpory). Aby wierni mogli godnie i owocnie przeżywać liturgię Eucharystii, trzeba im stworzyć okazję do spowiedzi (na przykład pół godziny przed mszą św. lub w ramach specjalnych popołudniowych lub wieczornych dyżurów w konfesjonale), czego oczekuje wielu respondentów.

Należy nieustannie realizować wskazanie zawarte w nauczaniu II Soboru Watykańskiego o rozwijaniu poczucia wspólnoty parafial-

---

-teologiczne, dz. cyt., s. 153.

nej, zwłaszcza w zbiorowym celebrowaniu niedzielnej Mszy świętej (KL 42). Stąd też wspólnoty kościelne i ruchy religijne w parafii są zobowiązane do udziału w niedzielę w parafialnych mszach świętych, aby w ten sposób przyczyniać się do zmanifestowania misterium Kościoła. Nie można pozytywnie odpowiadać na żądanie niektórych grup pragnących brać udział w niedzielnej Eucharystii sprawowanej tylko dla nich (zob. DD 36).

Przeżywanie dnia Pańskiego w aspekcie horyzontalnym

Trzeba pogłębiać świadomość, że świętowanie niedzieli nie ogranicza się tylko do uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii, ale wyraża się również we właściwym, charakteryzującym się pewnym stylem, przeżywaniem tego dnia, a następnie całego tygodnia (*iuxta dominicam vivenetes* – św. Ignacy z Antiochii). Jest to dzień odpoczynku od pracy, w którym należy poświęcić czas dzieciom, rodzinie i przyjaciołom oraz zadbać o właściwą regenerację. Potrzeba nieustannego podkreślania, że wypoczynek nie może stać się jałową bezczynnością ale ma być źródłem duchowego wzbogacenia (zob. DD 68). Parafie powinny proponować różne formy spędzania wolnego czasu w niedzielę, odpowiadając na wielorakie oczekiwania respondentów.

Ważne jest budzenie wśród wiernych świadomości, że niedziela ma być dniem, w którym będą się oni poświęcać dziełom miłosierdzia, działalności charytatywnej i apostołstwu. Jest to naturalna konsekwencja uczestnictwa w Eucharystii, będącej urzeczywistnieniem i zapowiedzią braterstwa, co ma się wyrażać w odwiedzaniu osób chorych i starych, imigrantów i cierpiących (zob. DD 69–72). Wysoki wskaźnik procentowy osób które nie podejmują tego typu inicjatyw (71,3%), powinien pobudzać do odpowiednich działań. Może koniecznym byłoby propagowanie działalności w ramach istniejących Parafialnych Zespołów Caritas i tworzenie takich zespołów w parafiach, w których one jeszcze nie funkcjonują?

Aby umożliwić odpoczynek od pracy w niedzielę, trzeba podejmować wysiłki prowadzące do tego, aby prawo państwowe gwarantowało prawo człowieka do odpoczynku oraz propagować inicjatywy zmierzających do ustawowego zakazu lub ograniczenia handlu w niedzielę. Do tego działań trzeba włączać nie tylko katolików, ale

ludzi innych wyznań oraz niewierzących, wskazując iż chodzi o niedzielę jako dobro publiczne i wartość kulturową. Jej znacznie kulturowe obejmuje zarówno wymiar osobisty (możliwość świętowania stwarza przestrzeń do zachowania nie zdeterminowanej pracą zawodową wolności osobowej), jak i wymiar społeczny (świętowanie pełni funkcję integracyjną). Ważną rzeczą jest tworzenie ruchu społecznego na rzecz zachowania świątecznego charakteru niedzieli³⁹ oraz nie odwoływanie się tylko do argumentacji religijnej w debatach publicznych.⁴⁰

* * *

Z dokumentów Magisterium Kościoła oraz przytoczonych badań wynika, że świętowanie dnia Pańskiego przeżywa kryzys. Wielu ludzi zatraciło jej sens, zarówno w sensie wertykalnym, jak i hory-

³⁹ W Austrii działa Sojusz na rzecz wolnej niedzieli, będący organizacją pozarządową skupiającą ugrupowania (kościół, związki zawodowe, stowarzyszenia, izby gospodarcze, grupy interesu, ruchy społeczne) podejmujące działania na rzecz prawnej obrony niedzieli i świąt. Zasadami określającymi profil Sojuszu są ponadpartyjność, pluralizm światopoglądowy, niezależność od instancji państwowych. Jego regularne działania sprowadzają się do kształtowania świadomości społecznej (działania medialne, kampanie społeczne, materiały informacyjne), lobbingu politycznego, zajmowania stanowiska wobec wspomnianej kwestii. Warto w tym miejscu wspomnieć też o dokumencie Komisji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej z 6 XI 2008 roku zwołującym Parlament Europejski do podjęcia debaty o pracy w niedzielę i zawierającym postulat, aby w dyskutowanej obecnie nowej wersji Dyrektywy o czasie pracy zapisać punkt, że czas cotygodniowego odpoczynku powinien obejmować niedzielę. W Polsce 1 lutego 2008 roku podpisano Przymierze na rzecz wolnej niedzieli sygnowane przez 21 przedstawicieli organizacji pozarządowych, stowarzyszeń pracodawców i związków zawodowych. Najważniejszym celem przymierza jest dążenie do zachowania świątecznego charakteru niedzieli jako dnia wolnego od pracy. Zwolennicy idei wolnych niedzieli chcą przez kampanie społeczne doprowadzić do uregulowań prawnych, w tym zapisu konstytucyjnego, określającego niedzielę jako dzień wolny od pracy. Zob. Ju, *Podpisano „Przymierze na rzecz wolnej niedzieli”*, Wiadomości KAI 2008 nr 7, s. 4.

⁴⁰ W społeczeństwie pluralistycznym za obroną niedzieli najbardziej nośne są argumenty nie ściśle religijne ale humanistyczne i społeczne. Wokół nich trzeba budować konsensus ludzi dobrej woli, ukazując znaczenie i wartość niedzieli w gospodarce globalnej – służy ona wyzwoleniu pojedynczego człowieka od heteronomicznych współzależności zawodowych. Zob. A. Dylus, *Niedziela w epoce globalizacji gospodarki*, w: *Niedziela w społeczeństwie pluralistycznym*, red E. Mateja, R. Pierskała, dz. cyt., s. 40–41.

zontalnym. Należy podejmować różne inicjatywy duszpasterskie, uczące człowieka współczesnego odkrywania głębokiego sensu III przykazania Dekalogu *Pamiętaj, abys dzień święty święcił*. Wśród nich na pierwsze miejsce wybija się integralna formacja wiernych która powinna uświadamiać, że czas ofiarowany w tym dniu Bogu, bliźnim i sobie nie jest czasem straconym, ale zyskanym dla nadania głębokiego charakteru więzi ze Stwórcą i społecznością ludzką.

Zusammenfassung

Tag des Herrn im Leben der Katholiken. Als Johannes Paul II im Apostolischen Schreiben *Dies Domini* vom 1998 über die Krise von Feierlichkeit des Sonntags schrieb, hat betont, dass in einigen Regionen ein außerordentlich niedriger Prozentsatz der Gläubigen aufgrund fehlender starker Glaubensmotivation die Sonntagsmesse besuchen (DD 5). Wenn man sich die Ergebnisse von *dominicanes* und *communicantes* Untersuchungen, welche in Polen seit 1979 regelmäßig durch das Zentrum für Soziale Befragung OPINIA von Statistikinstitut der katholische Kirche SAC durchgeführt werden, anschaut, sieht man, dass die Anzahl der Katholiken, die regelmäßig die Sonntagseucharistie besuchen, unbefriedigend ist. Die Zählung der Gottesdienstbesucher, welche in den polnischen Pfarrgemeinden im Herbst 2008 geführt wurde, ergibt, dass der *dominicanes* Anzeiger für Polen 40,4% betrug. Im Jahre 1980 betrug er 51,0%, im Jahre 2007 hingegen 44,2% und im Jahre 2006 haben 45,8% Katholiken die Sonntagsmesse besucht. Hier kann man eine gewisse sinkende Tendenz beobachten. Viele der Katholiken nehmen weder an Sonntagsmesse teil noch können den Sonntag feiern (siehe DD 4).

Die Problematik des Erlebens vom Tag des Herrn wurde für den Autor Gegenstand der vorbereiteten Habilitationsschrift. Somit antwortet er auf den Aufruf des nachsynodalen apostolischen Schreiben *Ecclesia in Europa* vom 2003 die pastorale Aktion auf der erzieherischen, geistlichen sowie auf der gesellschaftlich-sozialen Ebene wahrzunehmen, denn sie helfen wahre Bedeutung des Sonntags zu erleben (siehe EiE 81). Um ein entsprechendes Quellenmaterial zu gewinnen, hat der Autor im Jahre 2009 die Umfrage durchgeführt. Die Teilergebnisse wurden in dieser Bearbeitung präsentiert. Die Umfrage wurde in drei ausgewählten Diözesen durchgeführt, in denen im Jahre 2008 einer der höchsten (67,8% - Diözese Tarnów) und einer der niedrigsten (26,8% - Erzdiözese Szczecin-Kamieński) *dominicanes* Anzeiger registriert wurde. Es wurde auch Erzdiözese Warschau be-

rücksichtigt, in der *dominicanes* sich im Jahre 2008 auf Niveau von 30,9% gestaltete. Für die Analyse wurden 797 Umfragen genutzt.

Der Artikel wurde in Anlehnung an eine der Paradigmen der seelsorgerischen Theologie geschrieben, der sich aus einer normativer, realisierbarer und postulierten Etappe besteht. Auf der normativer Etappe hat der Autor durch seinen Bezug auf die Heilige Schrift und Magisterium der Kirche die Weise und Wesen des Sonntagserleben unter horizontalem und vertikalem Aspekt gezeigt. Auf der realisierbaren Etappe wurden die durch den Autor ausgewählten Ergebnisse der soziologischen Befragungen dargestellt. Sie zeigen den Prozentsatz der Sonntagsmessenbesucher, ihre Engagierung in die gemeinsame Erschaffung der Liturgie, Motivation und Bewusstsein vom Liturgiewesen, Formen, die zu ihrer Abhaltung vorbereiten, Annahme des Abendmahls sowie Nutzung des Beichtsakraments. Es wurden auch Ergebnisse präsentiert, welche zeigen, wie die Befragten ihre Freizeit verbringen, welche Erwartungen sie in diesem Bereich gegenüber der Pfarrei haben, wie ihr Verhältnis zu Sonntageinkäufen und Sonntagshandelsverbot, sowie ihre Engagierung in die karitativen Initiativen sind.

Die Überlegungen wurden mit den Anweisungen der seelsorgerischen Initiativen, die Bestandteil der postulierten Etappe sind, beendet. Sie können als Aufhaltung unrichtiger Tendenzen dienen und dazu beitragen, dass die Katholiken anfangen den Sinn von Sonntag zu entdecken und ihn entsprechend seinem Sinn zu erleben. Dazu gehören: Erkenntnis und Ausbreitung der in Magisterium der Kirche enthaltenen Inhalte, welche die theologische Bedeutung von Tag des Herren betreffen; Beachtung guter Vorbereitung sowie Zelebrierung der Sonntagseucharistie; Erweckung bei den Gläubigen eines Bewusstseins, dass die naturelle Konsequenz von der Teilnahme an Eucharistie die Engagierung in karitative Tätigkeit und Apostolat sind; Vorschläge der Pfarrei für verschiedene Sonntagszeitverbringungsformen; Bemühungen seitens der staatlichen Gesetzgebung, die Entspannung für die Menschen zu garantieren sowie Verbreitung von Initiativen, den Handel am Sonntag gesetzlich zu verbieten bzw. zu begrenzen; Bildung und Entwicklung von der Sozialbewegung zugunsten der Unterhaltung des feierlichen Charakter von Sonntag. Alle vorgenommenen Tätigkeiten dienen dazu, den Charakter von Sonntag besser zu kennen und zu erleben (DD 87).

Schlüsselworte: Eucharistie, Tag des Herren, Feierlichkeit des Sonntags, pluralistische Gesellschaft, Religiositätsumfragen, Einkäufe und Handel am Sonntag